

Atlantisz fövényén

Szomory-tárcaválogatásunk elé

A magyar irodalom nagy része, legyen vers vagy próza, napi vagy hetilapban jelent meg először. Azaz újság és közönsége megrendelésére/kiszolgálására készült. Majd innen, ebből a napi vagy heti érvényességű és aktualitású médiumból szitálódott-homogenizálódott tovább (feljebb) könyv formává-tárggyá-médiummá az eredeti újságszöveg, hogy aztán innen sodródjon tovább a maga útján – azaz: egy megragadhatóbb formából kopjon ki ugyanúgy a tudatból és az emlékezetből, mint rotációs állapotában, avagy rostálódjon tovább és tovább: egészen a klasszicizáló kánonig.

Az újsághasábok elsüllyedt Atlantiszok, korok és életművek lenyomatát őrzik, s egyúttal Phoenix madár újraéledésük lehetőségét. Pihennek lent a csendes és nyugodt mélyben, ahová néha, a legkülönbözőbb okok miatt le-lebocsátkozik a felszín (a jelen) bűvára, hogy a maga korában, vagy köztes időkben kiszóródott, észre nem vett kincsekre, bizonyosságokra, válaszokra leljen. Különösen így van ez társadalmi és politikai rendszerváltások táján, amikor az irodalom egyseges folyamatát ezeknek az Atlantiszoknak a rétegeiből újra kiaknázzható-aktualizálható anyag szolgáltatja. S még inkább érvényes ez a jelenség a zsidó irodalom régen megrozsdásodott, elszakadt láncú, kitépett horgonyaira, és elsüllyesztett hajórakományaira, és az elsüllyedt sziget-lételetére (művészetére). Nemkülönböztetve magukra e mélyvilág kincs-sóvár bűváraira is, akik a maguk talpa alatt iszamóssá, majd egyszerűen mélyvízzé vált talaj helyett odalent, a kereső létezés hullám-sodrában kívánnak valamilyen biztosabb talapzatra lelni – talán csak a kereső tempózás megszokásában.

Ezt a különböző hőfokú vízrétegek mélyén heverő anyagot, azért is megéri a lassan életformává változó bűvárlétben kutatni, mert sokkal nagyobb koncentrátságban tartalmaz kincseket, mint más, kincskeresők által gyakrabban bolygatott víz alatti tárnák. Hiszen már születésük is

a maguk jelenében – Atlantisz-földön történt. A látszat-lét talaján, amely csak a közben már kopolyúkkal is lélegző kételtűeknek nyújtotta a vízfeletti élet illúzióját.

1919 fordulata után ilyen létezés volt a zsidó irodalom és művelői létfeltétele 1945-ig, amikor hivatalosan is rákerült a hullámsír-szemfödél a szigetre, ahol egykor emberi tüdővel, majd kopolyúkkal művészek, gondolkodók alkottak – ameddig e két dimenziót lehetővé tették számukra. (A kopolyút növesztető kor viszonyait éppen Szomory Dezső *Horeb tanár úr* című regénye és novellafűzére érzékíti meg a legtökéletesebben – a süllyedés mozzanatát, mint Atlantisz-nemlételet kimerevítve.) Ezért fordul most elő, hogy a mai kor bűvára, szinte vak tapogatással kincsbe ütközik. Erre Szomory roppant, kötetig el sem jutott, újságban publikált életműve szolgáltatja a legplasztikusabb példát – amit ha ismernénk, ami ha élne – talán betöltené azt a 100 kötetes balzaci feladatkitűzést, amire sajátmagával kapcsolatban (*A Levelek egy barátnőmböz* összegzésében is) nem pózként, de (beigazolt) tényként leszögeztet. Amit itt felmutatunk – ha másnak nem, Kertész Imrének születésnapra olvasásra, az állólámpa fénybűvára alatt – találmokra belemarkolás ennek a balzaci mértékű kincses szigetnek a fövényébe – a közepére még el sem jutva, azaz: egy igazi, a kincset megillető kutatást el sem végezve.

Csupán felhívva a figyelmet a kincs létezésére, s a veszélyre, hogy lassan annyi víztömeg áramlik Atlantisza fölé, hogy ha *itt és most* nem hozzuk fel értékes elemeit – örökre elporlad a roppant nyomásban. (Fizikailag is, ami nem kerül át most a digitális hordozókra, annak ez lesz a sorsa).

Kinek a figyelmét hívjuk fel? Milyen felszínre hozzuk fel, teregetjük ki ezt a kincset?

Mi magunk hol élünk? Szárazföldön? A víz alatt? Mivel lélegzünk?

„Aki sokat kérdez, hamar megöregszik.”

K. J.

A téli tájban

Mikor átjöttünk a gáton, a kis kocsi már ott állt a két szürkével a fűzesben és várt. A két szürke fölött a bakon, a bundás kocsisból csak a báránybőrkuccsmáját láttam. Ez, hegyes végével olyan magasra emelkedett, hogy a fűz kopár ágáig ért. Valami olyan furcsa érzésem volt erről az öreg magyar emberről, ezzel a hatalmas bárnybőrkuccsával a fején. Olyan furcsa érzésem, mintha egy orosz pópát látnék egy fűz alatt ebben a Szamos menti tájban. Éppen ennek az idegen jellegzetességének örültem. A szívem mélyén úgy volt ez, hogy örülök, nem tudom micsoda művésziességnek. Hazaérve szülőföldemre, a régi gát mellé a parton, mindig úgy volt ez, örök idők óta, hogy ezt az egész égtájat a határig, valami festői munka remekének láttam, amelyhez csak az aranykeret hiányzik. Ebben a percben ez olyan tökéletes kép volt, párába s fagyba dermedve a szürkés-kék atmoszférában, hogy elveszítvén eleven életét finom kontúrjaiban, úgyszólván csak megrajzoltnak tűnt. Álmodni sem mertem, hogy az öreg ember a bakon megemlje felém azt a báránybőrtornyot a fején. Nagyon boldog voltam, holott fáztam. A sok veréb, alacsony bokrokon, felfuvalkodva ült az ágon, ahogy óvta magát a tollazatával, a haspelyhei vattáival a kemény hideg ellen.

De az ispán jött felém fűgén, mint aki jobban tud járni a rögön, mint egy parketten. Vidám fiatal ember. Lehetett érezni benne, mit lehetett érezni benne? Derűs élete nyugalma lehetett érezni benne, a vasegészség foglatában. És úgyszólván szervi kapcsolatát ezzel az égtájjal a télen s a hidegben.

Üdvözölt. Imádandó magyarosan üdvözölt egy pár szóval, röviden, őszinte érzéssel, mint egy szent beszéddel. Üdvözölt az uraság nevében, a maga szívével, barátsággal. Nyújtom a kezem. Úgy megszorítja, hogy eláll tőle a lélegzetem. Vissza kell, hogy tegyem a kézszorítás után, minden ujjamat a helyére.

– Részt tetszik venni a körvadászaton! – mondja.

– Mindenesetre! – felelem meglehetősen nyugtalanul s eszembe jut az a kani nyúl, akit Lőcspusztán láttam, a múlt hetekben, a halotti kék szemével, a barázdában... Mint egy kísértet ez a nyúl, úgy lebeg körül földi pályáját lezáró mozdulatlanságával. Ártatlan bűnhődésével, halálával. Az élete egész regényével s drámai végével. Ezt jelzem is az ispánnak, meg is rajzolom egy pár szóval, a magam módja szerint, ezt a múlhatatlan emlékemet.

– Nincs az a nő ezen a világon – mondom –, aki-

nek a szemére úgy emlékszem vissza, mint ennek a kani nyúlnek tört tekintetére.

Nem érti, nevet, rugdalja a rögöt a csizmája orrával.

– Nekem az ilyesmi sohse jutna eszembe! – mondja. – No de tessék beszállni a kocsiba.

A két szürke úgy indít, hogy elébb megrázkódik mind a kettő, – hároméves nemes csikó ez. Próbál húzni előre, hátra, s nem fekszik be a hámba. Az öreg bundás a bakon csak éppenhogy rövidre fogja a szárát s azontúl a lovacskákat jókedvükre bízza. Holott az egyik majd eltöri a rudat, olyan magasra ágaskodik. A bundás nem nyúl az ostorhoz, Isten őrizze! Csak a gyepelőt fogja még rövidebbre. A másik szürke is ugrik s ezzel már indulunk is, mintha ágyúból lőttek ki volna.

– Nagyon gyorsan megyünk! – mondok nyárs-polgári aggodással.

– Nem tetszik hozzászokva lenni? – kérdi az ispán mellettem az ülésen. – Hiszen Pesten autót tetszik száguldani! – mondja.

Nem tudom micsoda varázsuk van ezeknek a naív szavaknak ebben a pusztaságban a szürke láthatárig, ahol feketén a szürkeségben egy csapat varjúmadár száll hangtalanul a térben. Azontúl semmi nem mozdul, csak mi szaladunk a kerékvágásban, már lassúbb tempóban szrencsére, amint a két szürke beledőlt a hámba, egyazon ritmusban mind a kettő. Elöttem, magasán a bakon, a bundás ember bárnybőrkuccsmáját magába olvasztja lágyan, a szálló pára anyagtalan atmoszférája. Minden olyan nagy, olyan néma pátosszal teli, olyan alkonyodóan fönséges és szép. Mindenben itt van Isten, olyan közel és távol. Mindenben itt van valami névtelen művészet, amiről álmodik az ember. Eszembe jut, évszázadokon át, a Szamos partjának örökkévalósága. Eszembe jut mikor gyermekkoromban egy béresszekéren döcögtem ebben a vágásban.

– Milyen furcsa – mondok –, hogy az út nem változik soha!

– Az nem, soha! – feleli a fiatal ember –, mert azt a föld felveszi magára és soha el nem ereszti többet. Azt moshatja eső, hó, fúhatja a szél. Azt fölszántaná az ember, hogy csak ott maradjon mindig. A nyom, az nem tűnik el soha.

– Ilyen az ember útja is az életben – mondok. – Az ember másik útja amit jár, amíg csak él. Hát ez mind szomorú.

– Majd itt fel tetszik vidulni a báró úréknál – mondja az ispán vigasztalással. – Majd itt fel tetszik vidulni a körvadászaton, a jó puskaropogásban.

– A jó puskaropogásban! – mondom félig ájul-
tan az ülésen.

– Aztán, a teríték mellett, lesz finom kupicázás,
pogácsa, a cigányt is átrendeltem estére Gyarmatról, lesz nagy vigasság a kastélyban, kártya,
tánc, amit csak tetszik!

– No jól van! Megadom magam a sorsomnak!
– mondom s robogunk tovább a téli tájban.

De akkor hirtelen megmozdul a bunda a ba-
kon, a kucsma is féloldalt fordul. Az ostor lecsap
a rögre, túl a kerékvágáson.

– Mi az? – kérdem.

– Nyúl! – mondja az ispán.

– Az! – szól a bundás a bakról s köp egyet.

Egy szót sem szólok, megdermedve az ülésen.

Pesti Napló, 1935. január 13.

Egy úr ül mellettem...

Egy úr ül mellettem, a „Carmen” előadásán, az Operaházban. Egy csöndes, finom úriember. Nem veri a taktust, ahogy azt szokták az úriemberek az ember mellett, az Operaházban. Látszólag szomorú ember ez az úriember. Olyan szomorú úriember, amilyen sok van a világban manapság. Még a bérlők között is az Operaházban. Egészen kopasz feje van az úriembernek, egy nagy, lejtős homlok frontjával s egy pápaszemmel. A többi rész, orrtól lefelé az álláig: hegyes, kimért, szögletes, ápolt. Amint hallgatja a zenét, látszik rajta, hogy beleássa a fülét a hangokba. Hogy leszállott azokba a titkos mélységekbe, egészen odáig, ahol nem csak a zenét hallja, de átéli az eredetét, a származását, azt az egész rejtélyes szövevényt és televényt, ahonnan ez a zene a világra jött. Merném mondani, egyenes kontaktusban van nemcsak Bizet lelkével, de technikai munkájával is, a sok kótáival, vázlataival, különböző fogalmazásaival, papírtömegével, mindenel. Már rá se merek nézni, olyan forró kapcsolatban van egy halhatatlan lélek álmával, vágyaival, magvetésével és zengő énekével.

Holott szeretném megismerni ezt a csöndes-finom úriembert. Készülök is rá, hogy megismerjem. Várok. Egy kedvező pillanatra várok. Mert érzem, hogy az jönni fog, az a kedvező pillanat. Már itt is van. A címszereplő művésznő egy mozdulatára, jobban mondva egy körforgására hirtelen felveti a fejét az úriember s azzal az ösztönös szolidaritással, amellyel az egyik ember kétségbeesésében, egy másik emberhez fordul segítségért, rápillant

a pápaszemmel és néz... Egy röpke tekintettel visszonzom, egyetértőleg ezt a tekintetet és kész az ismeretség. Egyazon érzés és gondolat szerint, a két szívünkkel egymáséi vagyunk. Egymástól oly idegen szívünkkel, egymáséi vagyunk a kétségbeesésben. Nyilvánvalóan egyikünk sem lobog rajongással, a címszereplő művésznőért. De sőt, mikor lemegy a függöny az első felvonásra, olyannyira elégedetlenek vagyunk irányában, hogy gyorsan bemutatkozunk egymásnak, mint két ember, aki egymásra lel a bánatban és a pusztaságban.

– Oh kérem – mondja, miután nevünket kölcsönösen elhebegtük –, gyakran láttam uraságot, a régi jó időkben Párizsban a szomorú könyvtárakban s a víg operában, amelyeknek én is, mint református papnövendék, hű vendége voltam, hű karzati vendége, mint uraságod. Olvasmányaim sorában, különösen ez a Prosper Merimée érdekelt, aki „Carmen” című novellájával Balzacot is felülmúlta. Holott az egész novela nincs több mint száz oldal.

– Igen kérem – feleltem –, hogy Merimée Balzacot felülmúlta, ezt tudtommal Sanit-Beuve állítja. Már pedig senki olyan perfid nem tud lenni a jónindulatában, kútmérgezésben és huncutságban, mint ez a Saint-Beuve kérem.

– Lehet, nem vitatom, nem is vagyok elég verzátus ebben a matériában. Én csak a magam tiszta érzéséről és meggyőződéséről beszélek, mint igaz református ember.

– Ez nagyon érdekel – mondom udvariasan.

– Hát ha érdeklí kérem, folytatom. Tehát Balzac, mint Wagner, a nagy stílus s a szemfényvesztés hazugsága, kérem. Mind a kettő tekervényes, szövevényes, messzire elkalandozó. Mind a kettő egy-egy útvesztő, kérem. Balzac például olyan sokszor ismételt valamit, olyan sokszor mondja ugyanazt, hogy az ember végül már el se hiszi neki. Ugyanazt teszi Wagner. Ezzel szemben Merimée, rövid, precíz, száraz, mint az afrikai levegő, üde, fűszeres, kemény. Például Taine szerint, hogy én is citáljak valakit, ez a „Carmen” a maga száz oldalnyi terjedelmével világosabb képét nyújtja az ösztön erejének és vadságának, mint a Schopenhauer egész tudományossága a szerelem s a halál metafizikájáról.

– Szó sincs róla – mondom. – Az emberi természetéről Merimée-nak nincs éppen a legjobb véleménye.

– No igen, de ehhez a Merimée-hez még itt van a Bizet zenéje – feleli ez a kitűnő ember. – Figyelje meg kérem, ez egy egész faj zenéje, ebben az egyetlenegy emberben. Ez a zene, Nietzsche szerint, hogy megint citáljak valakit, gazdag, precíz,

végzetes. Emellett könnyű, hajlékony, vidám és finom. Ez a zene épít, organizál, elkészül a maga dolgával. Ebben a zenében nincs egy fintor kérem. Aki ezt a zenét hallgatja, az szinte megjavul szívben és lélekben. Ez a zene megtermékenyíti az embert.

– Minden jó dolog megtermékenyíti az embert, mondja Nietzsche, hogy én is őt idézzem. Szerintem arra, ami jó, nincs is más bizonyíték. Csak éppen az, hogy jó.

– Ez így van kérem.

– Ez tagadhatatlan.

– No már most kérem, a vicc az, hogy ezt mi mind nem értjük. Jobban mondva, félreértjük. Mindenkeelőtt kérem, alapvető hiba Carmen figuráját az úgynevezett „temperamentum”-ra kijátszani. Mit jelent az, a mi felfogásunk szerint, hogy egy nő „temperamentumos”? Egyszerűen azt, hogy nem fér a bőrében. A legsivárabb konvenció, a legszomorúbb művésziatlenség rajzolója így képzeletben Carment – „temperamentumos”-nak. Hiszen ez nem volna Merimée, ha ez csak ennyi volna. Ez nem volna Bizet sem – hozzá se nyúlt volna, hogy zeneileg is kifejezze. Ez az egész Carmen egy sötét dráma – a fényben. Egy sötét dráma például a második felvonásban, egy zárt csapszékben s nem egy kis budai vendéglő nyári helyiségében... Egy távoli, egy külvárosi zugkocsmában Szevillában, ahol csempészek biztonságban érzik magukat. Tudni kellene, hogy például Don Jose éneke kívülről, annak a távolságnak az érzetét szolgálja, ahonnan jön ez a fiatal katona. Tudni kellene továbbá, hogy sorsdöntő dolgok tragikumához négy fal szükséges, ahol ez koncentráltan lezajlik. Az egész zene, ebben a második felvonásban, az egész zene minden színével, hangsúlyával, karakterével, intimus vonalával, négy zárt fal akusztikájához van komponálva. Az egész zene ahhoz a tragédiához van komponálva, ami egyszerre a Carmen szerelme és halála. Ehhez képest ez a leány, ha táncol is, nem sokat ugrál s nem az a „temperamentumos” jcurleány, akit teadélutánokon látunk. Carmen, igaz, egy „mozgalmi” nő, de szellemi és erkölcsi értelemben. Ez egy nő, aki vita közben megszurkál egy másikat egy dohánygyárban, aki megvet minden fegyelmet és törvényt, aki lázít, aki dezertálásra bír egy szegény katonát. Ez egy olyan nő, aki imádjaa a szabadságot úgy fizikai mint lelki értelemben, s aki megindul a maga végzete útján, majdnem tudatosan, a halál felé. Ez nem ugrál ez a nő. Ez él és szenved. Ezen rajta van, mint egy átok, egy mély és keserű érzés. Ezen rajta van a búskomorság.

– Oh kérem – mondom –, milyen jól tetszik tudni mindezt!

– Oh kérem – feleli szerényen –, én éppen csak foglalkoztam a dologgal, elolvastam a Merimée novelláját, elolvastam, amit Taine s Nietzsche írtak hozzá, egy kicsit elmerültem Bizet-ben is, egy kicsit magam is gondolkodtam hozzá. Mert én nem vagyok kérem, sem címszereplő művész, sem rendező, sem karmester, én csak egy egyszerű C-bérletes vagyok.

– Oh hát akkor értem kérem – mondtam s azontúl már nem is beszélünk többet.

Pesti Napló, 1935. január 20.

Akik nem tudnak rólunk...

Ezen a téli délután, a Dunapalota előtt, találkozom főszerkesztő barátommal, aki nagyon lelkes ember. Most kissé idegesen gombolgatja a kabátját s rángatja a sálát a nyaka körül.

– Mi történt? – kérdem.

– Semmi sem történt – feleli ez a kitűnő ember.

– A nagy francia írókat ünnepeltük a kis szalonban, a hotelben. De nem tud semmit Magyarországról; magyar irodalomról, se művészetről. Meg sem merem mondani annak a kitűnő Tóth Aladár barátomnak, hogy még Bartókról, de sőt még Kodályról sem tud semmit. Tulajdonképpen ez bosszantó dolog. Az emberek ebben a kis országban, ebben a nagymúltú kis országban ahol élünk – az emberek írnak, dolgoznak, festenek, zenélnék! Múltban és jelenben nagyszerű művészeink vannak, mostoha viszonyainkat tekintve valósággal mártírművészeink, s ezekről a nagy író nem tud semmit... Ez bántja az embert. Ez bánt különösképpen egy olyan embert, mint én, akinek vannak adatai, aki mindent lát és hall maga körül s nagyon jól tudja, mit küzdünk mi itten a magunk kultúrájáért.

– Igen, ez bántó – mondom egyszerűen. – De sőt ez megalázó. Innen van, hogy jó magam például minden meghívás és telefonálás ellenére, sohasem megyek egy ilyen nagy író közelébe, mikor egy ilyen nagy író, kegyesen, Budapestre érkezik... Én soha nem ünneplem az ilyen nagy író tudatlanságát. Én soha nem ünneplem azt a hallatlan olvasottságát, mely a magyarság tekintetében a Verne „Sándor Mátyás” című regényéig terjed. Mert a bántó talán nem is az, hogy az ilyen nagy író, magyar irodalom és művészet világában mennyire járatlan és ignoráns. Mennyire tudatlan – nem is ez a bántó! A bántó az, hogy ezzel a

tudatlanságával nem is árt írói nagyságának s presztízsének. Hogy megmarad nagy írónak, ha nem is tud semmit.

– Sajnos, ez így van a franciákkal – feleli főszerkesztő barátom. – Aki nagy francia íróval még beszéltem életemben, az mind szinte kacérkodott azzal, hogy nem tud semmit idegen írókról és művészekről. Voltaire, csak éppen hogy bosszantsa a franciákat, felfedezte nekik Shakespeare-t. Mind a mai napig sejtelmük nincs róla. Olykor akadt egy-egy olyan destruktív szellem, mint Maurice Barrès, aki már Goethét is említette. Ezzel elérte azt, hogy az élete végéig mint excentrikus írókat osztályozták el.

– Ezt én mind tudom, sőt talán, ha megengedi, jobban is mint főszerekesztő uram, mert én, köztudomás szerint majdnem két évtizedig laktam Párizsban, megszámlálhatatlan interjúkat készítettem e tárgy körül nagy francia írókkal, s kellőképpen dokumentálva vagyok. A mulatságos az, hogy a francia írók nagy része, mikor én sorra jártam őket ifjúkori rajongásom hóbortjával, nemcsak egy Goethéről, akit „Góth”-nek mondtak vagy egy Madáchról nem tudtak, de tulajdon író társaikat is fölényesen ignorálták. Mau-pessant például, Flauberten és Zolán kívül, talán soha egy jelentősebb íróról nem hallott. Pierre Loti, aki mint nagy íróvendégünk elődje és mintaképe, hasonlóképpen korvettkapitány volt s az Indiai s a Sárga tengeren gyarapította irodalmi ismereteit, személyesen jelentette ki előttem egyszer, mikor partra szállt, hogy soha semmiféle író társától nem olvasott s nem olvas egy sort! Ezt én akkor el is hittem neki, olyan kedves ember volt! Meg is írtam akkor, Dumas fiú, akinél gyakran jártam Marly-Le-Roi-ban, annyit tudott Ibsenről, hogy azt mondta: *c'est injouable!* – amiből nyilvánvaló, hogy e norvégnek soha egy darabját nem olvasta. Csak éppen hogy sokat hallott róla abban az időben, mert ez volt az a dicső idő, mikor Lugné Poe Ibsent Párizsba importálta. Viszont Magyarországról csak annyit tudott, hogy regényíró apja valamikor Pesten járt s itt Pázmányék vendége volt. Aminthogy Pázmány Dénes briliáns francia létére jó barátja is volt a fiatal Dumas-nak. Viszont Coppée, magyarországi kirándulása óta ismerte Petőfit, s lelkesedett érte. Claretie is valami magyar dologról álmodott *Le Prince Zilah* című regényében. De ez is csak annyi, mint mikor Balzac a maga magyar hősnőjét *Madame de Godollo*-nak nevezi...

– No és Zola? – kérdezte a főszerkesztő.

– Zola ismerte Halász Lajost, aki elment hozzá s egy nagy beszéddel felköszöntötte!

– No de az ön Daudet barátja? Az csak ismeri a magyar irodalmat? – kérdezte megint a főszerkesztő.

– Oh Daudet! – mondtam elérzékenyülve –, az egy bűvész volt, egy varázsló, egy Merlin, az olyan volt! Az mosolyogva s hunyorgatva, angyali jóindulatával adta oda magát az elragadtatásnak, mikor Aranyról, Vörösmartyról, Vajda Jánosról beszéltem neki, a műveiket fordítgatva és magyarázva. A maga szenvedő Krisztus-fejét szegezte oda, valami sóvárgásos érdeklődéssel a magam lelkendező leírásainak, honvágytól lelkendező leírásaimnak Budapestről s kijavítgatta, sűrű közbeszólásokkal, magyar fővárosom nevét egyszerűen *Büü*-re, mert a „Pest”-et, művészi érteke s lelki dallamossága nem szerette benne. De sőt egy nap –

– Egy nap? – kérdezte izgultan a főszerkesztő.

– Egy nap odáig ment emberbűvölő zsenije s varázslatossága, hogy még be se léptem a szobájába s már felkiáltott:

– „Megismertem a nagy *Zsokét!*”

– „Kit?” – kérdeztem ámulva.

– „Hogyan? Ezt *nekem* kell – *magának* magyarázni? Maurice Zsoké! Micsoda író ez! Dickensnél különb! Olvastam a regényét! Ez mindnyájunkat elsöpör!” És boldogan nézett rám tündöklő jószágával, ha vajon most boldoggá tett-e engem? Tudniillik ez időtájt jelent meg a *Le Temps* tárcarovatában, Jókai egy regényének legeslegelső folytatása...

– Nagyszerű! – kiáltott fel a főszerkesztő –, ahogy Büü, úgy Zsoké! – kiáltotta s majdnem sírt amilyen lelkes ember, ahogy ezt mondtam.

Én már nem sírtam. Én már akkor sírtam, mikor távozván Daudet-től, lejtöttem a lépcsőn.

Pesti Napló, 1935. január 27.

Wagner...

Még van itt kívülem egy másik vendég Kandurffy tanár úrnál ebéden, egy Sevenyei (Schweinitz) nevű fiatal ember, tanárjelölt fiatal ember, aki fizikai lényében nagyon szerényen, de szellemileg olyan hetykén viselkedik, hogy ezért Kandurffy tanár úr, a maga módja szerint meg is rójjá.

– Nézze csak fiatal ember – mondja a tanár úr –, nem okvetlenül szükséges az, hogy maga ebédközben ilyen sokat beszéljen. Azonfelül mindazt amit mond, jóval szuggesztívebben, ötletesebben s jóval ragyogóbb technikával kellene mondania, hogy az egyáltalán mondható legyen. Végre is az

ember nem megy csak úgy egyszerűen, mint a szomszédba, Thomas Mannhoz, egy kis homályosságért... Van itt más is. Van ráció és világság.

A fiatal ember elsápadt. Egy árnyalatnyi sárgával még mélyebbre sápadt, mint amilyen sárga volt. Lehetett érezni benne azt az ádáz közelharcot, amelyben lelki alázata s béketűrése állott szellemi háborgásaival. Lehetett érezni benne a boldogtalan embernek azt a legboldogtalanabb fajtáját, aki szavaktól boldogtalan.

– Ne tessék elfelejteni – hebegte –, hogy Thomas Mannak volt bőven ideje készülni a maga Wagnerére. Viszont én, improvizálok. Mann a maga módszeréhez adaptálta Wagnert s azokba a különlegesen lélektani s még különlegesebben eszmei síkokba állította bele, amelyek árnyalati értelemekkel, szimbólikus *untertonjaikkal* inkább komplikálták mint leegyszerűsítették a nagy zeneköltő emberi és művészi alkatát.

– Ebben van valami – mondta Kandurffy tanár úr, illatos borjúpörköltje fölött a tányrjában. – Az igazság az, hogy előbb volt a módszer s csak azután Wagner. Előbb voltak a lélektani s eszmei síkok, s csak aztán az ember, akit beléjük szorított.

– Ezt kérem – szólott Sevenyei –, lehet a fikcióban, lehet a regényben. Ezt lehet Józseffel és Jákobbal. Ezt lehet Settembrinivel s Naphtával. De azt nem lehet, az ilyen pszichikai fantazmagóriákat, reális figurákkal. Nem lehet életjelenségeket képletformulákkal definiálni. Vagy ha lehet, akkor ezt nem érti meg senki. Az ember, bizonyos megátalkodott szervi felszereltségénél fogva, mindent megun, csak azt nem, hogy megértsen valamit. Itt volt valami olyan elszigetelten egyéni, olyan műszerszerűen kipiszkált, olyan keservesen pszichikai, olyan sötét ködökben kalandozó, hogy ezt csak úgy lehetett volna élvezni és megérteni, ha minden ember, aki hallgatja ezt, külön-külön egy-egy Thomas Mann lett volna. Itt nem volt kérem, egy szó, egy hang, egy gondolat, egy érzés, ami a hallgatósággal, merem mondani az egész emberiséggel, valami kis közösségben vagy kapcsolatban lett volna, – itt nem volt egy percig valami kis vigasz azért, hogy ember vagyok s meg tudok érteni valamit.

– No igen – mondta Kandurffy tanár úr s ivott egy korty bort a borjúpörköltre. – Nem restellem bevallani – folytatta –, hogy jómagam is, hegelista létemre s noha a német nyelv s irodalom tanára vagyok, nem sokat értettem meg ebből a wagneri tényábrázolásból. Az újságokat is néztem s mulattam rajta, ahogy erről az előadásról, ennek az előadásnak taralmáról alig tudott valaki beszámolni. Aminthogy bajos is az ilyen szellemekben

és lelkeségekben anyagtalan matériát befoglalni és visszaadni egy hírlapi tudósításban. A franciák azt mondják az ilyesmire: *c'est du chinois*. A legvilágosabb tartalmak a legsötétebb képletformákba zárva. A legtisztább eszményiségek valami opálosan zavarosra, valami ünnepélyesen zavarosra kuszálva. Ez valami olyasféle, mintha egy világos kép fölött, az üveglapra, ami fedi ezt a világos képet, szüntelenül hintoném a port. A nagy mód-szerek, igaz, mint a nagy uralkodók, sokba vannak. Aztán, nem is tudom, ha ezzel az úgynevezett pszichikai realizmussal és ködös tudathorizontokkal, ez a kitűnő író nem áttatja-e magát? E ponton Renant kellene megkérdezni, ha élne az öreg úr. Eszembe jut az ő módszere, a Renané! Mikor valami nagy vacsorán a ház úrnője odafordult hozzá s azt kérdezte, nyilvánvalóan, hogy egy szép irodalomtörténeti előadásra provokálja: „Mi a véleménye Shakespeare-ről kedves mester?“, az öreg tudós így felelt mingyárt: „Házasság célból tetszik ezt kérdezni?”

– *Est-ce pour un mariage?* igen! tudom! híres dolog! – szólott a fiatal ember. – Baudelaire is – folytatta – egyszerűbben definiálta Wagnert. Hogy nem volt *retrográd*? – hát persze, hogy nem volt! Ez csak a szimbólikus utógondolat kedvéért volt mondva. Hogy az élet kikényszerítette belőle a nagy művet? – hát ez éppen ellenkezőleg áll. Az élet már odáig vitte, hogy öngyilkos akart lenni. Az életet ő győzte le. Szó sincs róla, a zene, a hang, a legszellemibb anyag, erről maga Wagner is olyan homályosan beszélt és írt, hogy ezt már alig lehet homályosabban. Viszont a szöveggönyvei úgy vannak konstruálva, olyan nyelven, hogy ezt Schiller óta nem írta senki. Anarchista? Művészi dilettantizmus? Ez mind arra a nietzschei alapeszmére van építve, hogy vajon *egyáltalán zenész volt-e Wagner?*

– Hát mi volt, ha nem zenész? – kérdezte Kandurffy.

– Az olyan egyszerű volna, olyan érdektelen is, ha csak zenész lett volna, mint Bach vagy Beethoven – felelte Sevenyei. – Ennél több volt. Mint Goethe – ember volt. Sőt boldogtalan ember volt. Gyakran nagyon kicsinyes, nagyon követelődző, olykor nagyon gonosz, boldogtalan ember. De ez ma már senkit sem érdekel. Egész lelki, sőt testi lénye, egész álom- és ábrándvilága úgy beleolvadt a megvalósulásba zenei művei monumentalitásában, hogy ő maga, az egész életével, szinte kihullott belőle. Mint aki kihullana egy csillagból – és a csillag még csak jobban ég utána. Sokat tudnék még mondani kérem! – kiáltott fel a fiatal ember.

– Inkább nem! Elég volt! – szólott a tanár úr.
– Itt hozza Julis a tőröscuszát! – szólott még
lelkesebben s egy lelkes kézmozdulattal is a cse-
lédleány irányában.

– Mégis, mi volt a tanár úr összbenyomása er-
ről a manni előadásról? – kérdezte a fiatal em-
ber, kötve magát.

– Hát megmondom – felelte a tanár úr –, de aztán
vége legyen! Nem azért vagyunk itt! – szólott, a
csuszának készülve teológikusan. – Az összb-
nyomásom az volt, mintha Einstein beszélne –
Maupassantról.

– Nagyon helyes! – mondta a fiatal ember –
, nagyon helyes! Az én összbenyomásom –

– Egy szót se többet! – intette le a tanár úr. –
Mondtam már, nem azért vagyunk itt! Tessék
venni a csuszából s a töpörtyűből. Van bőven,
mindenkinek. Az ilyen kis percek döntik el az élet
nagy örömeit.

Jómagam egy szót sem szóltam. Az egész ebéd
alatt csak ezt a párbeszédet jegyezgettem.

Pesti Napló, 1935. február 2.

A báróéknál a Szamos táján

A kert végében, kopár fák között, a kestélyhoz
érkezünk. Amint a kocsi megáll a veranda alatt, a
palatetőről két varjú száll a magasba, megriadtan.
Nem is száll, mint inkább ugrik egyet, s csak az-
tán tárja ki a szárnyát s röptül! Eszembe jut, leg-
utóbbi olvasmányaim füzérére, amit Michelet ír e
csókamadarakról. Hogy ezek milyen szerény,
bölcs, sorssal s a világ folyásával megbékélt ma-
darak! Nézek utánuk szimpátiával a szürke hori-
zontba, ahová beolvad mind a kettő s eltűnik egy
felhőben.

Most elbúcsúzom a fiatal gazdatisztól, aki
felkísért idáig. Az öreg parasztnak is köszönök,
aki a báránybőrkuccsmával a fején, mereven ül a
bakon, mint egy szent püspök ősidőkből. Csak
néz rám két olyan öreg szemmel, amelyben még
ég a fény. Két olyan öreg szemmel olyan ma-
gasról, hogy ez alig ér le hozzám. Mindeneset-
re azt érzem, hogy ilyen közel egymáshoz, mi-
lyen messze vagyunk egymástól, két külön vé-
gén az életnek... Még soha senki ezen a világon
ilyen szenvedélyes közönnyel nem nézett le
rám. De már szól is a lovaknak és hajt. Megint
Michelet jut az eszembe. Az ilyen öreg paraszt-
ról sohasem írt. Soha nem is ismert ilyet. Holott
mindent ismert ezen a világon. Az összes em-
berfajtákat a történelemben. Az összes keserű

lelkeket a szenvedésben. De sohase járt erre fe-
lé, télidőben, ezen a Szamos-tájon. Milyen kár!
Mert én nem tudok úgy definiálni s meglátni
titkos dolgokat, mélységeket s rejtélyeket, mint
ez a francia történetíró-költő. Aki még a varja-
kat is tanulmányozta s hozzászámította őket a
világtörténelemhez...

Egyedül a veranda alatt, a kopár fák között a
télben, boldogan érzem, ahogy ezt a szomorú és
szellős végtelent a szürke horizontig, még szomo-
rúbbá, még szellősebbé, még tágasabbá tudom
hangolni a szívemben, mint egy nagy magányos
éneket. S ugyanekkor össze is tudom foglalni
olyan sűrűre és szűkre, hogy ez mind elfér ben-
nem, mint egy kis kép a szívemben. Nagyon meg
vagyok elégedve magammal, mint mindig amikor
egyedül vagyok. Nincs is egyéb kívánságom,
csakhogy életem végéig megmaradhassak művé-
szi áhítatomban s Istenbe vetett bizalmamban.
Olyan szabad s független kívánok lenni, hogy
soha még csak gondolnom se kelljen arra, ha va-
jon az emberekben is lehet-e bizalmam? Olyan
szabad, hogy tulajdon magamon kívül, soha más-
tól semmit se kívánjak.

Ebben az ünnepi lelkeségben, ahogy itt állok a
veranda alatt már arra gondolok, legjobb volna
visszafordulni, megindulni a Szamos irányában s
csak menni mint a vándor, egyedül a téli tájban.
Lemondani arról, hogy a báróék vendége legyek
a kastélyban s ebben a téli tájban, nyúl vadászat
idején... Ösztönös sugallataim szerint ebben a
percben a nyulak iránt több szimpátiát érzek,
mint a báróék irányában. A rögtön leköti a táj meny-
nyei nyugalma, a szürke horizont, mely egy gé-
meskút rajzával a párában, szinte hullatja a cse-
ndet, – ezt szeretem. A báróék iránt, akik meghív-
tak vadászni, valami olyan furcsa érzésem támad,
ami hasonlít a gonosz indulathoz. Arra az öreg
parasztkocsisra gondolok, báránybőrkuccsmával
a fején. Arra a magaslatos tekintetére, amellyel le-
nézett rám a bakról, mint egy érdektelen földi je-
lenségre. Így szeretném én nézni a báróékat, ha
tudnám. Ezzel a közönnyel s finom utálattal. Már
azt is megértem, hogy Michelet sohasem jött erre
a vidékre. Már nem is vagyok olyan elégedett
magammal, mint az előbb voltam. Már érzem a
balsorsomat, amint nyomja a vállamat. Milyen ne-
héz az, úgy élni, ahogy az ember álmodná azt!
Végül a gyöngébb ember győzi le bennem azt a
másikat, aki különb akarna lenni. Sőhajtok s fel-
jövök a lépcsőn s benyitok a verandára. Itt jó meleg
van, valami avult levendulazaggal. A padkán, a
kemence mellett, egy bolyhos cica hunyorgat fél-
álomban. Az oszlopon, magasán fenn a kalitká-

Leonidás

ban, egy kanári röpköd ide-oda, s olyan vékony hangokat hallat, hogy ezek már nem is ideszólnak erre a világra. Ezek valami távoli tavaszra s virágokra szólnak. Valami álomra szólnak, mit nem lehet megfejteni.

Kopogok egy ajtón, várok egy hangra, de csak a kanári sípol. A bolyhos állat megnyílik a padkán, aztán hanyattfordul, kéjelgőn a melegben. Egy másik ajtó, egy függöny mögött, amit nem is láttam, lassan megnyílik s kilebeg egy árny. Egy női árny, egy zöld selyemkendővel a vállán. A báróné, sápadtan s patetikusan. Mingyárt megértem, hogy ez a különleges magatartása, ehhez a második házasságához van hozzákomponálva, ami idetelepítette ebbe a kastélyba s ebbe a Szamos menti tájba. Ebbe a végtelenbe s ebbe a magányosságba...

– Oh maga itt van? – szól –, nem is tudtam! Hol jött be, a kulcslyukon? – kérdi s végigmér a tekintetével.

– Báróné – mondom –, olyan furcsa hangon beszél, hogy ez nem is illik ehhez az első pillanathoz, mikor évek múltán megint találkozunk.

– No igen – mondja –, az ember már nem is tudja, hogyan beszéljen? Maga úgy jön, hogy nem látja s nem hallja senki. Ezzel csak hozzájárul ahhoz az általános rendetlenséghez, amellyel manapság az emberek milliói földülják a világot. Egyébként pedig ezzel a furcsa hanggal, amint mondja, meg akartam előzni azt a másik hangot, amellyel maga is intonálta volna ezt az első találkozásunkat, hosszú évek múltán. Tudniillik elválva Ferdinándtól s a báróval lépvén második házasságra, bizonyos *ligne de conduite*-tet tűztem magam elé, s nem engedhetem meg, hogy maga a múltak tapasztalataiból velem kapcsolatban, valami reményt formáljon a jövőre. Nem akartam, hogy azzal kezdje, hogy maga még mindig szeret engem. Mert ez mind hiába, szegény barátom. Én a báróné vagyok s maga nagyon téved, ha azt hiszi, hogy meg fogom csalni. Nem olyan időket élünk.

– Nem! – mondom egyszerűen.

– Hát persze, hogy nem! – felelte. – Különbösen is informálva vagyok s nagyon jól tudom, hogy maga azzal a szörnyeteg Betarix-szal lépett vétkecs barátságra. Amíg ez tart, addig szó sem lehet róla, hogy nálam valami kis sikere legyen.

– Lila! – mondtam, a hölgy keze után nyúlva.

De rögtön szűkebbre fogta a zöld selyemkendőt a nyakán, amint kinézett a veranda ablakán.

Vigyázzon – hebegte –, jön a báró! Nagyon rendesen kell, hogy viselje magát amíg itt lesz vadászaton nálunk.

Pesti Napló, 1935. február 10.

Bizonyos házi költészetem kedvéért, de a teljesség kedvéért is, még vissza kell térnem arra a szülőföldembeli teológus-fiatalemberre, aki öreg Mózsi töröksapkáját hozta el nekem emlékül, a Nyírvidékről...

Tekintélytisztelő alázatával, túlzott szerénységével, tartózkodásával és főképpen azzal a lelkiismeretét furdaló aggódásaival, hogy zavar a munkámban s drága időmet rabolja, már vagy három óra hosszat ült a nyakamon s nem mozdult. Hozzávaló ragaszkodásában világosan éreztem azt az embert, aki inkább önnönmagáért van itt nálam, mint én értem, akit imád. Inkább az érdekelte, hogy én mit szólok őhozzá, mint az, amit ő fedezhet fel bennem emberi erényeket és magasztosságot. A negyedik óra elején már megdöbbenve éreztem azt a hernyómakacsságát, amellyel hozzám tapadt, mint egy falevélhez. Nyílt titka az volt, hogy felfaljon engem, tulajdon lényének megismertetésével. Nyilvánvalóan azt a módszert követte velem, ami hittudományi kutatásaiban, bűvárokodásában és merengéseiben törhetetlen elszántsága s vasszorgalma volt. Mint egy áldozatot, nem engedett ki lelki csápjai közül, melyekkel tulajdon énjét kívánta átvezetni megkínzott idegrendszerembe.

Az igazság az, hogy erősebb volt nálam. Mert én vajjon mit tehettem volna, hogy eszmecesteréket befejezve, lerázzam magamról? Egy pár rövid szóval energikusnak, sőt ez adott esetben kegyetlennek kellett volna lennem. Ezzel szemben begyakorlott tartózkodása, szerénysége s alázatossága olyan keresztényiesen béketűrő, olyan vértanúságosan kitartó, megadásos, sőt megható is volt, hogy már eleve megbénította bennem az erélyesebb fellépésre hajló célkitűzéseket. Éppen azzal, hogy itt előttem olyan omladozó s ömlengő líraiságokban merült, nem bírtam vele. Éppen amiért egyetlenegy irányzatos szavamra talán rögtön indult volna (legalábbis így mutatta), éppen ezért nem tudtam kidobni. Valami olyan etikai sancokat és sorompókat emelt elém, hogy egyszerűen lefegyverzett velők. Megfojtani egy húsvéti báránykát egy hurokkal a nyakán, angyali jósnak tűnt ahhoz képest, hogy csak egyetlenegy szóval is megbántsam vagy eltanácsoljam tekintélytisztelő fiatalágát. Holott a szomszéd szobából már hallottam Beatrix női mozdulatainak átrezgő hullámvonalát, amint délutáni álmából ébredve, hatyúai ágyából kiszáll mint egy tóból s toilette-asztalkájához ér a sok illetszerüvegje elé, mint egy partra virágok közé...

– Kérem – mondta a fiatal ember –, nincs semmi a világon olyan nemes és nagy, mint mikor az ember érződik az emberben.

– Hát talán, igen, lehet – hebegtem és éreztem, hogy ez nekem szól. Hogy tudniillik az ember érződik bennem, le kell küzdenem minden türelmetlenségemet és nagylelkűen szenvednem kell. Még sokáig szenvednem kell.

– Továbbfűzvéen gondolataimat ezen a ponton – folytatta a fiatal ember –, ösztönös szelídségem s békeszeretetem, aggódva látja az emberek tömegét a leggonoszabb indulatokban hacra készülve egymás ellen. Holott ember és ember, evangéliumi értelemben, mind testvére egymásnak. Másfelől, igaz, Ábel és Káin is testvérek voltak!

– No lássa, nem lehet tenni semmit – mondtam egyszerűen, hogy ne mélyítsem a vitát.

– Sajnos, nem! – hagyta helyben. – Úgy látszik, hagyni kell a dolgokat, ahogy mennek a világban s a történelemben. Olykor az ellenséges érzület még erkölcsösebb hatású, mint az a testvériség, amellyel az egyik ember a másik ellen tör. A szerencse az, hogy egy magasabb nézőpontból szemlélve: a szó és cselekvés konjunkturális természetű s térhez s időhöz lévén kötve el is kopik a térben s időben ami sodorja. Csak Isten s az ő szentjei maradnak meg örökre, jobban mondva csak az marad meg, ami isteni. Mégis, a magam részéről, még egy elkárhozott világban is, legjobb szeretném minden dolognak csak a virágját szedni s csak ahhoz nyúlni, amit még szebbé tudok tenni. Ezt tette Goethe is, ha jól ítélem. Elfordulva mindattól ami szomorú és jóvátehetetlen, a nagy fájdalmakat s bánatokat úgyszólván kótára szedte a költészete melódiafűzéréen. Ernyedetlen szorgalmával s munkájával mindent legyőzött ami nyomta a lelkét s öngyilkossági gondolataitól is úgy szabadult, boldog ember, hogy ezt mind *Werther*be fojtotta bele. A napoleoni csaták legádázabb korszakában s nevezetesen Wagram napján is, indifferensen írta legindiferensebb műveit! Ahol az emberek tömege látszólag nagy célokért feláldozta magát, ott csak az élet szeszélyes változatait látta és semmi mást. Hallatlan érzéke a történelmi események iránt javarészt abban kulminált, hogy nem sokra értékelte őket fagyos és forró tollszárával. Aminthogy mindent megértve ezen a világon, két dolog volt, amit sohasem értett: a keresztényt és a hőst. Például Leonidást sohasem értette. Nem is szerette sem az önfeláldozást, sem a szenvedést. Különben, mi az *ön* véleménye kedves mester, Leonidásról?

– Várjon csak mingyárt megmondom – feleltem és siettem a szomszéd szobába, mert már egészen oda voltam.

– A jegyzeteiért tetszik menni? – szólott utánam.

– Igen – feleltem befordulva az ajtón, szívrepesve egy jobb világ felé! – Oh Beatrix! – szoltam –, mentsen meg engemet! Itt van nálam egy látogatóm, aki azt kérdi, mi a véleményem Leonidásról?

– Ezt tőlem kérdezze – felelte Beatrix s nyakamba fűzte inda karjait.

Pesti Napló, 1935. február 24.

Kis hangulatkép

Ezen az éjjel, az Operából jövet, Beatrix rendkívül inspiráltnak tűnt.

Hazaérve, nem is hívta a szobalányt, ő maga terített egy kis asztalon a könyvtárszobámban s elkészítette a teát. Mindezt olyan vonzó s dekoratív módra, hogy le se vetette a cobolyprémeket, melyek tündéri vállait takarták. Így jött-ment mint egy királynő, a teáscsészékkel, a rumos üveggel s a kis sonkásszenvedicsekkel egy ezüst tálcán.

– Ne fáradjon – mondtam meggyőződés nélkül, miközben leültem a szobámban a legjobb fotóbjé s hagytam menni a dolgokat a maguk útján.

Annyi fáradságot nem vettem volna magamnak, hogy egy kanál után nyúljak.

– Boldog vagyok, hogy kiszolgálhatom – szólott Beatrix, nem minden irónia nélkül, mert nem volt nehéz meglátnia azt az eltökélt s álmatag szándékomat, hogy semmit se csináljak. Még beszélni is lusta voltam. Csak éppen annyit mondtam, hogy valami magatartásom legyen:

– Talán levetné a bundáját? – csak ennyit mondtam.

De jól is esett, hogy ezzel a pár szóval még jelezhettem, hogy a világon vagyok. Egyrészt Beatrix tündöklő egyénisége söpört el az élők sorából. Másrészt, még rajtam volt a *Parzifal* egész súlya, elviselhetetlen súlya, ami emberi lényemet összemorzsolván, valami kilátástalan nemlétezés ködébe fűjt bele. A minimumra aprított öntudatommal még arra a gyönyörű képre sem tudtam reagálni, mikor a cobolyprémek alól a Beatrix válla s háta tűnt elő meztelenül, valami tóparti derengéssel. Nem is tudtam eldönteni meglazult ítéletemmel, vajjon ez estélyiruha teszi-e e látomány költészettét, vagy e női váll és hát emeli az álmok világába

ezt az ezüsfátyolos estélyiruhát? Lehet, hogy túloztam is a dolgokat, ahogy pusztára csak az ösztöneimre voltam ráutalva. Mindaz amit éreztem, úgyszólván kívül esett a kritikai beszámíthatóságon. Szerettem volna azt mondani magamnak: itt van ez a Beatrix az éj csöndes óráiban s az én számomra van itt. Itt van nálam, a szobámban, köztem és a könyveim között. Köztem és az életem között. S ez olyan mérhetetlen, olyan ködfelleges távolságnak tűnt, hogy már nem is láttam se a hátát, se a vállait. Nem láttam csak egy reménytelen óceánt, amelynek innenső partján egy eltaposott csiga vagyok, a túlsó part távoli sugárzása előtt.

– Egyen egy szendvicset – mondta Beatrix. – Itt egyet külön magának készítettem. Egy kevés mézet is kentem bele a sonkához és a vajhoz.

– Köszönöm – mondtam, valami olyan szolgálalázattal s tisztelettel, hogy elnevette magát.

– Közben igyon egy korty teát – mondta –, mert így jó az, egy korty teával megöntözve.

Nem lehettem annyira elbűvölve, hogy meg ne érezzem ezekből a szavakból, e rendkívüli nő verzátusságát az érzéki dolgok művészetében. Hogy meg ne érezzem, egész perspektívákkal, szenzuális természetének minden pazarságát, az élet minden szakmájában. Amennyire nyugodt volt, amennyire fölényes és bizalommal teljes önmagában s a szendvicseben amit készített, épp annyira nyújtotta, viharos megérzékeltetéssel, a legszebb dolgok megvalósulásának izzó formáit s vízióit. Valami világfelejtő hitet s elmerülési hajlamosságot lehetett érezni benne bizonyos ünnepszámba menő nagy alkalmak számára, mikor lelki s szellemi tündöklését egy almakukac kéjére váltja föl, egy ember karjában akit szeretne. S ez már olyan mély hatással volt reám, olyan megvilágító hatással, hogy lassanként az ítéletemet is visszanyertem. Leterítve, annál jobban megértettem a sorsomat, hogy olyan közel kerültem emberi gyarlóságaimhoz.

– Beatrix – mondtam a teáscsészével az orrom alatt –, egy nagy művész magában hordja az élet nemes ösztönét. Teremt és nem rombol. Mégis, ha én magát megölném, mert szeretem – ennél nem találhatnék plauzibilisebb okot. Ha tudnék valamit ami még jobban igazolna, maga már rég nem volna az élők között.

– Oh lássa, ha arról van szó – felelte Beatrix –, a szenvedélynek minden joga megvan, mert számol minden bűnhődéssel. Nem erkölcstelen akármit tegyen, mert magában hordja a bűnhődést. Megölni engem, nem is volna olyan nagy dolog, csak torkon kellene, hogy ragadjon a kellő

lendülettel s mingyárt vége is volna, tekintve, hogy a szívem gyöngye s egy kicsit asztmás vagyok. De aztán, hogy én nem volnék többet, gondolja meg! Gondolja meg mi volna az magának, ülni egy tömlőben, egyedül! Annál nincs is ostobább munka a világon, mint megölni egy nőt. Akkor még jobb megbocsátani neki mindazt a sok bűnt és gonoszságot amit épp az ellen az ember ellen követ el, aki nagyon szerette. Ajánlom, egyen még egy szendvicset s aztán szépen fekdőjön le aludni. Megölni, majd máskor fog.

– Maga olyan inspiráltnak tűnt amint jöttünk haza az Operából – mondtam. – Azt hittem többet fog mondani. Azt hittem rendkívüli dolgokat fog mondani. Azt hittem nemcsak szeretni fogom, de el leszek magától ragadtatva!

– Én most megyek aludni – felelte –, mert én nagyon álmos vagyok.

S egy olyat ásított mint egy párdúc.

Pesti Napló, 1935. március 17.

Az ismeretlen úriember

Nem tudom kicsoda ez a kedves úriember, még a nevét se tudom, de gyakran találkozunk koncerteken és az Operaházban s valahányszor találkozunk mindig a legmelegebb rokonszenv hangján üdvözljük egymást, s nagyon örülünk egymásnak. Nyilván azért örülünk így egymásnak, mert nem ismerjük egymást. Soha nem firtattuk az egymás kilétét, még célzást sem tettünk soha magántermészetű dolgainkra, köznapi életünkre, küzdelmeinkre s adógondjaira, mint akiket az ember profán sorsa nem érdekel, mert ez a profán sors nem is jelent semmit. Rangrejtve s bizonyos absztrakt magatartással egymással szemben, kizárólag szellemiekben adjuk össze kultúr-tartalékainkat, szent hitünket, rejtélyeinket, lelki hangzatainkat, s egyéb ilyenfajta hóbortjainkat, mint két teológus barát, akiket csak a dogma, a kvintesszencia, a jó Isten és a szentek érdekelnek. Mintha nem is élő emberek volnánk: nincs közöttünk más kontaktus csak a gondolat, az érzés, az eszme, az eszmény sugallatos vonzalma. Azonfelül – olyan furcsa dolog ez! –, de mintha ezekhez a főntebb jelzett szép dolgokhoz, érzéshez, eszméhez, gondolathoz csak egymást találnánk kölcsönösen alkalmasnak. Igaz, jó magam, ha éppen arról van szó, mást is be tudok avatni művészi izgalmaimba s ezen a ponton például Beatrix termékenyebben is inspirál engem... Ezzel szemben

ez az ismeretlen kedves úriember, olyan kizárólagosan hozzászóló irányzattal, szándékkal s hajlamossággal közeledik s lép elem szívrepesve, hogy azt kell hinnem, ebből a világegyetemből s emberiségéből engem választott ki magának végérvényesen, egy öröklétre, minden eszmecserére s megnyilatkozásra. Nyilvánvaló, hogy egész lelki s szellemi világát kizárólag az én számomra tartja fönn s ápolja mint egy kertet, ahová csak én léphetek be. Érzem benne, hogy amilyen közlékeny, beavató s magyarázó természet, sőt szószaporító ember, nem szól egy huncut szót senkihez a világon, amíg meg nem lát engem. Mondjam, hogy ez hízelgő számomra? Nem tudom. Olyan kedves, különös, verzátus úriember!

– Oh ön itt van!? – mondja a Huberman-koncerten, a szünetben, miután átvágta magát a tömegben s elem lendült. – Ön itt van! Már kerestem! Boldog vagyok!

– Részemről a szerencse! – mondom s meglátom S. bárónőt félmeztelenül kék selymeiben s akihez némi vonzódást érzek a szívemben. – Nézz csak – mondom –, milyen gyönyörű!

– Valóban az. Nagyon jól ismerem. Romantikus természet. Ehhez mérten, meglehetősen rossz híre is van.

– No ne mondja!

– Határozottan. Hogy aztán itt mi az igaz s mi nem – az nem az én dolgom. Nem is kutatom. Az én dolgom csak az, hogy az ilyen bárónők láttára s általában az ilyen szabad nők láttára egy meglazult társadalomban, azokra a régi római nőkre gondoljak, akik *fű* erkölcsi alapon álltak. Például Lukrécia úgy gyakorolta az erényt, mint ahogy például valami hiavatalba járt volna. Úgy gyakorolta, mint egy professziót. Mint egy nehéz tételt egy zongoraművész, reggeltől napestig. Így aztán a házasság intézménye egy szolid épület volt. Valami olyasféle volt, mint egy közhivatal. A rómaiak úgy kötötték a házasságot, mint ahogy a hidakat s a csatornákat csinálták. Ezek rendes emberek voltak, amellet, hogy nem voltak fanatikus emberek. Mert a fanatikus ember, az a legrosszabb fajta. Minden fanatizmus, még az erény is, ijesztő. De mit szól ön Hubermanhoz?

– Kérem – mondom egyszerűen –, még olyan hatása alatt állok minden remegő idegszálammal, hogy nem alkothattam magamnak róla pozitív ítéletet.

– Nagyon helyes. Pozitív ítélet szempontjából az ilyen művészi kérdésekben, nincs is számunkra semmi *fű* amire építhetni lehetne. Vannak bizonyos adottságok, bizonyos tényelemek, hogy úgy mondjam, bizonyos tünetek, amelyeket nem

tudunk bevonni búvárlataink körébe. Ilyen tényelem és tünet például, a művész melanchóliája. A bánatnak s elborultságnak az a szembetűnő rajza s ornamentikája, ami megszállja játék közben. Itt csak szavakra vagyunk utalva. Már pedig azt nagyon jól tudjuk, hogy a szavak milyen silány eszközök lelki magyarázatok számára. Amellett minden igazi nagy művész, valami egész primitív dolgot hord magában. Amiért búsul, vagy aminek örül, az rendszerint olyan kezdetleges, mondhatnám olyan gyermekes dolog, hogy nem is bírja el a komoly analízist. Paganini például azon keseredett el, hogy egy-egy embert, aki a génuai szűk uccákon melléje szorult s együtt jött vele, a tanítványának nézték! Holott soha nem is volt tanítványa, nem is lehetett, mert azt a legjobbat amit tudott, azt a legmagasabbat a művészetben, sem megtanulni nem lehetett, sem arra megtanítani sem lehetett senkit. Hát nem igaz, kérem?

– Tökéletesen igaz! De mi az kérem, az a „legmagasabb a művészetben”, ahogy mondani tetszett?

– Hogy az mi, kérem? Ezt kérdi Heine is, sőt felel is rá. Az a legmagasabb a művészetben, ami az élet egyéb megnyilvánulásaiban is a legmagasabb: a szellem öntudatos szabadsága. Mert – mindig Heinét idézve –, nemcsak az alkotó teremthette meg művét ennek az öntudatnak teljességében, de az előadó is úgy csatlakozhat hozzá, hogy egyazon szellemi magaslaton van vele, mint egy másik felszabadító!

– Hát bizony, kérem, öntől lehet tanulni! – mondtam.

– Oh Istenem, ha rajtam múlna, én a Huberman helyében elzárkóznék a világ elől s négy fal között a szobámban, nem játszanék csak önmagamnak... Képzeld csak, micsoda gyönyör lehet, nem adni oda másnak egy Beethovent s egy Bachot! Én ezt csinálnám. Ez volna az én regényem és álmom. Hogy Beethoven csak az enyém! Csak én hallom s csak hozzám szól. Lássá kérem, már például Vieuxtempsnak volt egy-egy olyan perce, mikor ilyesfélére gondolt. Párizsban, egy este, a Muzard-teremben a rue Vivienne-ben, már éppen kilépett a kis ajtón a pódiumra, a hóna alatt a hegedűjével, mikor meglátta a – közönséget! Mire úgy megundorodott, hogy rögtön sarkon fordult s hazaszaladt. Nem is jött ki nyolc napig az uccára, olyan beteg lett az undortól. Csak tartotta a fejét nyolc napig a lavór fölött...

Ebben a percben már csengettek mindenfelől, a lépcsőkön s a folyosókon.

– Ajánlom magam! – mondta ez a kedves úriember.

- Talán még fogom látni?
– Most már vége lesz a koncertnek.

Holott szerettem volna megkérdezni, hol fog vacsorálni? Nem mertem. Egy más ember kellett volna, hogy legyen, hogy ezt merjem. Nem is tudtam volna úgy intonálni ezt a kérdést, hogy valahogy logikusan csengjen. Már kívül is volt szellemi közösségünk világán. Kívül minden barátság és szeretetreméltóságon.

Pesti Napló, 1935. március 24.

Rapszódia

Az állomáson a tiszteletes jött felém, baráti örvendezéssel, hogy megérkeztem! Egy pár nagyon kedves, nagyon egyéni hangzású szót mondott s mingyárt azon volt, hogy megvigasztaljon a sok bántódásért, ami ért. Lehetett érezni benne, minden szófüzérére s mondatkötésére túl, azt a nagy szándékát, hogy bizonyos nőkről is szóljon nagy általánosságban, akik az életemet elkeserítették, de itt kötötte jó ízlése, diszkréciója s teológiája s csak néhány célzásig ment azzal a finom kímélettel, mely alig hogy érintette a kényes matériákat. De mivel arra biztatott, hogy megnősüljek, sőt egyenesen itt a Szamos táján válasszak ki erre a célra egy megfelelő kislányt magamnak, kénytelen volt visszatérni s rámutatni az erkölcsi botlások káros hatásaira, megvilágító példákkal a magánéletből s a Bibliából.

– Kérem – mondta –, mikor a tisztújításon a főispán öméltóságát vártam, nem készültem annyira gondtalansággal s elmélyüléssel a fogadtatására, mint jelesül a jelen pillanatra, mikor arról van szó, hogy az ön szívéhez s jó erkölcséhez beszéljek. Nekünk nem közönyös, hogy nevesebb fiaink és szülőteink erről a Szamos vidékéről, erkölcsileg is megállják a helyüket, ha már Isten különös jószágából, szellemileg tündökölnék a nagy világban. Amint az emelkedett érzést csak egy másik emelkedett érzés tudja megérteni, azonképpen a nemes emberi gondolatoknak csak a tiszta lélek lehet igazi talaja. Semmi nagy és szép dolog ezen a világon még nem származott a mocsárból.

Már akkor kiértünk az állomásról s két sor kopár jegyenye közt jöttünk az úton, a kora tavaszban. Még hallottam mögöttem, amint a kis vasút sípolt s gurult tovább Csenger felé. Ez a kis rövid fütty, ez a kis rövid vonat ahogy indult zörögve s dörögve: az egész tájat betöltötte a teljességnek s tökéletességnek valami olyan különös hangzatával, hogy ebből az egész megdermedt életből itt

körülöttem, egy jottányi nem hiányzott. Valami olyasféle volt ez, ez a kis vonat ebben a nagy tájban, mint egy Stenway-zongora egy koncertteremben, amint rázendül a hallgatóságra. A fojtott atmoszférában, a híg kékben fénylő égboltozat alatt, olyan visszhangosságokkal szállt és terjedt tova törpe tanyák és magas kútágások között, hogy semmi nem volt és semmi nem élt, csak ez a kerékdübörgés s ez a fütty s még az a varjúcsapat se volt, amelyet megkergetett a tájban. S valahogy úgy éreztem, én sem vagyok már az, aki voltam s legföllebb a tulajdon nyomomban voltam régi emlékekkel, egy régi kerékvágásban emellett a kitűnő ember mellett, aki két nagy cipőjén jött az úton célirányosan s verte a port. Itt-ott az árokparton kacsák álltak tanácstalanul a tavaszban szurtos libákkal vegyesen, mint kortársakkal egyazon sorsban s végzetben. S mikor végül, a kis vonat elhangzott a láthatárban, olyan nagy csend lett, olyan halálos csend! Szívszorongva meg kellett állnom.

– Mi baj van? – kérdezte a tiszteletes.

– Nincs semmi – feleltem –, vagy csak éppen az van, hogy keresek egy szót, ami ezt a csendet kifejezné, mert ez nagyon nyomja a lelkemet.

– Oh értem – mondta –, ez a művész! – Ezt mondta valami kis furcsa hangsúlyozással, ami bántott. – Ez a művész! – ismételte. – Az valami elviselhetetlen: egy művész, különösen falu helyen, ahol minden olyan egyszerű és spontán – tette hozzá meglepő szigorúsággal. Meglepő lenézéssel is. – Hova jutnánk mi erre, a Szamos partján, ha arra a sok színre, képre, hangulatra, árnyalatra, világításra s fényhatásra melyek reggeltől estig szinte percről percre követik egymást, egy-egy szót kívánnánk aggatni? De sőt, hogy ezekben még válogassunk is! Minden gondolat számára csak egyetlen kifejezés van amelyik jó s ez már rég ki van találva. Hinni kell Istenben és a jó erkölcsökben. A művészi érzés csak ide irányulhat, minden egyéb nem ér semmit.

– Igaza van kérem, már nem mondtam semmit.

– Nem arról van szó, hogy ön ne mondjon semmit – felelte a tiszteletes –, csak éppen, hogy megmaradjon abban az egyszerűségben, ami az emberi lélek legfőbb ékessége. Arról van szó, hogy ön mint a mi gyermekünk, akinek szép híre van hazánkban, hívságoktól szabadulván, valamilyest megjavuljon s a jó útra találjon. Hogy szakítson azzal az irányzattal, amelynek írásaiban hű tükrét találjuk s elnézzen tisztultabb horizontok felé.

– Kérem – mondtam –, ez volt a célom, mikor hazajöttem az ünnepekre szeretett szülőföldemre.

Csak éppen a módját nem tudom annak az áhított boldogságnak, mely az álmaimat kísérti. Vajon van-e egyáltalán mód arra, hogy az ember boldog legyen? Mert idáig csak attól voltam boldog, amit szenvedtem.

Akkor, a jegenyesor végében, megfogta a kezemet s a szemembe nézett, ahogy megállott velem. Már-már alkonyodott. S a kék fényekbe a láthatáron, valami lágy rózsaszín ömlött s nagyon hosszú s keskeny felhők, úgy nyúltak el keresztbe az égen, mint piros krokodilok lámpafényben, egy tündéri tavon. Nem tudom micsoda öröklét fénylett vissza ebben az alkonyban, micsoda utolsó hang szólott fényektől átítatva abban a távoli és szent magányosságban, mely kizárta az embert magából, amellet, hogy a lelkét odaszívta magához, mint egyetleny vércseppet, amit érdemes felvenni ehhez a mámorhoz s végtelenséghez... Majdnem sírtam, úgy oda voltam. S annál inkább oda voltam, hogy megint magamra találtam oltahatatlán kívánságokban, hogy ezt a tündöklést megjelöljem magamnak. Megint kerestem, szavak hegyek-hátán, mint hegycsúcsokon azt a legmagasabbat, amelyik ezt legjobban kifejezné... Azt mondtam: Annie... Egészen halkán, alig az ajkamon azt mondtam: Annie... Mért ezt mondtam? Nem is tudom. De nagyon megvoltam magammal elégedve.

– No lássa – szólott a tiszteletes – épp arra gondoltunk a napokban Füstös bátyáénkkal, hogy ön boldog legyen! Itt van az ő lánykája, a Mariska... örvendjen! Önnek szánta! Van háza, földje, szőlője, minden... nemeslelkű hajadon. Már most csak azon múlik a dolog, hogy ön jó hatással legyen rája, s őszinte szívvel megkérje a kezét. Estére várják vacsorára. Voltaképpen azért jöttem ki a vonathoz, hogy ezt önnek mingyárt megmondjam. Hogy ön ezt mingyárt megtudja. Hogy erre készüljön és magába szálljon.

– Soha, amíg élek, – feleltem, – jóságát nem fogom elfelejteni.

Pesti Napló, 1935. március 31.

A fiatal drámaíró

Újév napján, már korán reggel, nyilvánvalóan, hogy el ne késsen, belépett szobámba Bozsóki Ákos fiatal drámaíró ünnepélyesen és szólt:

– Engedje meg, hogy azon a napon, amelyen mindannyian megújódott reményeket érzünk fáradt szívünkben, átnyújtsam önnek, megbírálás céljából, legfrissebb alkotásomat. Nem kezdhe-

tem jobban az újévet, mint ezzel a prezentációval.

– Nagyon helyes – feleltem atyailag. – Jó magam sem kezdhetem szerencsésebben az új évet, mint az ön drámájával.

– Dráma, valóban dráma! – mondta a fiatal ember s valósággal átsuhintotta hozzám azt a gépírákos füzetet, mely legfrissebb alkotását tartalmazta.

– Tessék mingyárt elolvasni! – mondta –, én szívesen leülök ide ebbe a jó fotőjbe és várok. Mióta drámaíró vagyok, megtanultam a türelmet.

Azzal le is ült, a könyvpolcaim között, a fotőjbe. Elővett egy kis kurtaszárú fapipát a zsebéből, egy másik zsebéből a dohányt, megtöltötte a pipát, rágyújtott s füstfellegeket eregetett a menyryezet irányában. Közben nézte a könyvek díszes és dús sorát a polcokon.

– Minek az a sok könyv? – kérdezte fitymálón. – Sokkal több ez kérem, mint amennyit elolvashatna az ember, még ha száz évig is élne! Amellet, ha az emberi élet egy évszázadig tartana, bizonyos közepes szellemek azzal tölténék ki, hogy még többet írnának és fecsegnének. Jómagam, megvallom, nagyon keveset olvastam életemben. Ha valami jót akartam olvasni, előtte megírtam. Számomra az ösztön és az intuíció jobb-üdébb és biztosabb forrás, mint akár a British Múzeum könyvtára a híres körteremben. Taine szerint az igazi író többet lát és többet érez meg egy darab ősi selyembrokátból, mint egy egész tudományos könyvből, mely a reneszánszról szól. Egy darab ősi selyembrokátból meg tudja látni a Mediciek sorozatát s tíz-tizenkét bíbornokot is hozzá.

Miközben ezeket mondta füstfelhők közül a fiatal drámaíró, már sűrűn lapozgattam művében és abban a gyors tempóban, ahogy olvasni tudok, már át is futottam a főbb jeleneteken. Mingyárt láttam, gyakorlott olvasó létremre, hogy történelmi szemlélet tekintetében ez meglehetősen önkényes és szabad mű, minden tradícióbéli kötöttség nélkül. Ebbeli érzésemnek kellő tisztelettel és szerényen, mingyárt kifejezést is adtam.

– Oh kérem – kiáltott fel Bozsóki Ákos a pipája mögül igen élénken és fölényesen –, ne abból tessék kiindulni, amit *ön* tud és olvasott ezekről a történelmi dolgokról, s nevezetesen nem abból, hogy a történelem valami megingathatatlan fix dolog. Ez egy tévhit. Gondolja ön például, hogy a Rostand reichstadti hercege csakugyan az a Hamlet-szerű töprengő és álmodozó volt, az a Beethovenért rajongó ifjú, ahogy őt a költő ábrázolja? A költő számára a történelmi valóság, ha ugyan valóság, csak azt jelenti, hogy minél messzibbre térjen el tőle. Aki Werbőczyről vagy Martinovicről akar drámát írni, azzal kell hogy kezdje,

hogy törülvén emlékéből a történelmi jellemzés és beállítottság bizonytalanságait, a maga tulajdon érzése és gondolata szerint keltse életre ezeket az árnyakat. A történelem már régen megszűnt az élet mesterének lenni. Már régen megszűnt hitelesnek lenni. Gondoljon csak arra, hogy ezt a mi korunkat manapság, vezérlő féfiaival, a bűnösökkel s az erényesekkel, valamint a világnézeti harcokkal s egyebekkel, micsoda világításban, értékelésben és jellemzésben, micsoda bartóki atonáliákban és polifóniákban fogják olvasni azok, ha ugyan olvasni fogják, akik száz és kétszáz esztendi időközökben fognak következni utánunk. Ön mindent mondhat az én drámámról, amit tetszik, csak a hitelességről, az igazságról és hagyományról ne tessék beszélni. A történelemnek, sok fonásán s megbízhatatlanságán kívül egyik legnagyobb hibája: ítéleteinek relativitása, és időről időre való változandósága. A múlt tele van előre nem látott dolgokkal, amelyek alján igazságok és tévedések egyformán alszanak ismeretlenül, a poros szemfedők alatt. A történelem, csak épp úgy mint a jogtudomány, a fejlődés, a változás, a megmásítás csíráit hordja halottaiban, s ahogy feltámad időnként, lassú vagy gyorsabb ütemű erjedések után, mindig más, mint ami volt. A történelem, ezt tessék megjegyezni, aktív és militáns tudomány, mint a Jog.

– Megjegyzem kérem – feleltem szerényen –, és nincs is semmi ellenvetésem. Amit ön itt mond, az egy régi dal egy fiatal lanton, amit ön penget. Minden mulandó, porlandó, minden, ami emberi, azt rég tudjuk. Azt is tudjuk, más bölcsék után, akik idősebbek mint ön, hogy a történelem tulajdonképpen konjunkturális tudomány. Mindazonáltal, bocsássa meg, ha egy olyan drámai műről van szó, mely kellőképpen hangszerelve, bizonyos történelmi adottságokra épül: bizonyos minimális hűségkorokhoz és jellemrajzokhoz, talán mégis csak kötelező?

– Egy csöppet sem! – felelte Bozsóky Ákos, s egy nagyot fújt a pipájából. Fölényes hangjához és határozottságához méltóan nagyot. Már nem láttam a szobámban, olyan füst volt. – Mondtam már, a történelem nem pozitív tudomány, még hányszor mondjam?!

– Még tessék mondani egy párszor, nem árt az! – feleltem.

– Valóban nehezen tetszik megérteni engem! Oh ezek a mai öregek! – sóhajtozott –, hát ez valami kétségbeejtő! Mert mondja csak kérem – csattant ki lendületesen –, mi köze az alkotó zseninek a költészetben, a történelmi vagy regősi hűséghez?

– Semmi, megengedem! De az öregeket fitymálván le s köztük félreérthetetlenül engem is, mégis csak átvett itten, ebben a legújabb művében amint látom, egy egész jelenetet szóról szóra az én *II. Lajos király* című színművémből.

– Számít az?!

– Valami keveset!

– Az író szuverén!

– Nem mondom!

– Boldog újévet! – mondta a fiatalember. Még egyet fújt a pipájából, vette a darabját és ment.

Pesti Napló, 1937. január 1.

A kis cukrászdában

Budán, a kis cukrászdában, Beatrix ül mellettem csöndesen és illatosan. Olyan furcsa dolog az, hogy én valahogy pontosabban tudom mindazt, amit ő maga akarna s mindent jobban is tudok kifejezni mint ő. Mindent jobban az ő női lelke világából. Mindenekelőtt tudom azt, sok súlyos gondjaim és permanens bánataim dacára, hogy éppen azok a nők a legveszélyesebbek, akik a legártatlanabbaknak látszanak. Azt is tudom, hogy siralmas életünk disszonanciái, valahol fönn a magasban mégis csak feloldódnak egyetlenegy isteni harmóniában, s hogy éppen azon a drámai napon szokott minden rendbe jönni, mikor már azt hinnők, mindennek vége van. Két ember jó barátságban egymással és kölcsönös megértéssel egymás iránt, sok mindent jóvá tud tenni s könnyedén meg is fejt olykor a legnehezebb problémákat. Az igazság valóban nem más, mint amit szegény emberi szívünkben legkönnyebben meghamisít a szeretet vagy a gyűlölet érzése. Aztán, vigasz tekintetében is, szerencsére, inkább másokra vagyunk utalva, mint tulajdon reflexióinkra. Szóval a lelki dolgok zűrzavarosságában éppúgy meg lehet találni a rendet, mint ahogy a bölcs kutató előtt még mindig logikus az, ami a felületes szemlélő számára sötétség és képtelenség. Már nem tudom, ki mondta azt, hogy a legtisztább szűziesség tulajdonképpen minden érzékiesség csúcса, s hasonlóképpen az erény sem más, mint minden női kacérság összessége.

Ezeket az ártatlan gondolatokat nyilvánvalóan Beatrix kelti fel bennem, s rejtélyes lényemmel a jó illatokkal, annál izgatóbb, hogy nem árulván el semmit titkaiból, mindent feltár elélem. Egyetlenegy kézmozdulata, ahogy a teáscsészét az ajkához emeli, egy egész jellemrajzzal fölér.

A kézfej, az ujjak finom modelláltsága, a körmök rózsaszínű tükre tökéletes egységben a csészén, nem tudom micsoda vércsekarom képzetét kelti, valami halálos gyöngédség kísértésével. A szemek tompa sugárzása, a tekintet függőleges vonalával, mely egy arasznyira redukál mindent maga elé, s nem lát se jobbra, se balra, és azt a homályt gyújtja föl fényes világossággá, amit ehhez a női archoz kívánna az ember, hogy úgy lássa, ahogy álmodná. Ez az egész arc valahogy úgy van megalkotva, ahogy az álom s a költészet formálná meg a valóságot. Izzó fonala az élethez annál tündöklőbb, hogy szinte oda van fagyva forró vágyakhoz s gyönyörhöz.

– Biztos az, hogy minden úgy van, ahogy azt maga gondolja? – kérdi Beatrix, mert nyilvánvalóan mind ismeri zenéimet, egész képzeletbeli morfológiámat, ahogy bámulom mellettem. Mind tudja azt, amit gondolok. S olyan tündéri zseniben van mellettem, mintha mezítelen volna, amellet, hogy kitűnően érzi magát a cobolyprémes bundában. Tmpa sugárzásában ami a legfinomabb, azt föl se lehet jegyezni. A szó és írás legközönségesebb eszközeivel szólva, csak egy árnyalatnyi bánat volna az külön fonálként, ami átvillan női fényén és homályosságán. Már azt kell hinnem, az volna minden boldogság számomra, nem ismerni s nem látni soha ezt a nőt! Eszembe jut zavartalan ifjúkorom primitív szépségeivel, bűvárlatok nélkül való derűs életem! Eszembe jut a hosszú út, amit bejártam erkölcsös mértéktartással, keresztényi alázattal s azzal a csendes lemondással, amit inkább lelki hajlamoságom, mint szegénységem parancsolt reám. Eszembe jutott jó nagymamám egy éppen ilyen kis ósdi cukrászában Budán, kis tollas kalapjával az ősz frizuráján s kis csipkekendőjével átkötve a nyakán. S mi minden még ami eszembe jut!... nyájas tanárain az iskolában, üdvös tanításaik nemes szándékával – a hitoktató, aki úgy beszélt, hogy sírt. Ez mind hiába volt! Arról a békés mesgyéről, ahol elindultam, idáig értem bús sorsom fonalán, ebbe a végzetes atmoszférába, Beatrixszal egy kis cukrászdába Budán! Micsoda keserű törvény s még keserűbb végzet borította rám bánatnak és nyugtalanságnak azt a sötét felhőzetét, amelyen át a Beatrix lelke dereng felém hideg csillag fényével, elérhetetlenül! Mi vezet hozzá, vallás, jóság, irgalom, erény? Mert arra nem is merek gondolni, hogy csak a bűn ejtené meg s varázsolná hozzám ezt a lelket.

– Nézze csak – mondtam –, az talán csakugyan nem helytálló s nem biztos, amit én magáról gondolok, s ahogy én magát definiálom magamnak.

Legföljebb csak művészileg biztos abban az értelemben, hogy elvonatkoztatva magától és függetlenül magától, valahogy mégis megállja a helyét pusztára a szavak értékével s a mondatok stiláris szépségével. De azt semmiesetre sem kívánhatja tőlem, még a leglendületesebb ellenszolgálat fejében sem, hogy kivetkőzve tisztességemből s leválván valláserkölcsi alapomról, valami zord gonosztevővé változzak át magáért.

– Oh istenem – felelte Beatrix, nedves ajkával a teáscsésze széléről –, én semmit a világon nem kívánok magától. De bármit is kívánnék, csak azt adhatná, amire képes. Még nem szoltam volna s máris érezném a határokat, amelyeken túl nem viszi szárnya, mert az ember, mégha kiváló is és művész is, csak röghöz kötött és nyomorult. Amit maga nyújthatna nekem, az jóval kevesebb még annál is, amit csak úgy röptiben, egy mellékgondolatban, fölvezolok magamnak. És mind nem az a hangkép, az az elképesztő *ostinato*, az a „Caccia alla Bartók”, amelyben az ember önmagát éri utol, ez mind nem az a politonalitás, poliritmia és heterofónia, ami a Strawinszky titka is, a melizmák zezugos képleteivel. Még legigénytelenebb perceimben is, mikor minden olyan mindegy nekem, az egész élet olyan mindegy, még akkor is valami olyasfélére gondolok, mint a *Symphonie de Psau-mes*, vagy az *Odipus Rex*. Ezt is csak azért, hogy fokozzam az unalmamat. Tudniillik a művészi oldalról fogva fel az életet, nincs semmi, ami még csak megközelíthetné mennybéli elképzelésemet. A Montblancról kellene engem felhajítani az égbe.

– Hát ezt nem! – mondtam.

– Hát persze nem! – felelte.

– Menjünk.

– Szívesen.

Fizettem, mentünk. Egy kis szűk utca felé mentünk, ahonnan a térségről egy meredek lépcsősor vezetett fel a magasba. Itt Beatrix megállott, illatosan a cobolyprém bundában.

– No Isten vele! – mondta.

S ment fel a lépcsőkön, magában.

Pesti Napló, 1937. január 8.

A múltó napok mellé *Bainville*

Mikor Jacques Bainville történetírót annak idején a francia Akadémia tagjává avatták, Maurice Donnay drámaíró egy szép hosszú beszéddel üdvözölte az új halhatatlant.

Ez az új halhatatlan szegény, noha aránylag még fiatal ember volt, néhány hónappal ünnepeztetése után már meg is halt. Kettőtört életével bús példáját nyújtja az emberi törekvés hiábavalóságának.

Bainville kora ifjúsága óta igen lelkesen igyekezett a tudományos és társadalmi érvényesülést boldogító csillagfénye felé, s ha nem is ért rá elméleti készülségét kibővíteni a messzi horizontokig, viszont külső formában, stílusában s eleganciájában a mondain történetírónak úgyszólván eszményi típusát nyújtotta. Meghalt az Ígéret földje előtt.

Azon a szép és ünnepi akadémiái ülésen Maurice Donnay, amint az szokás az ilyen tagavatación, elmondta volt a fiatal történetíró egész pályafutását és semmit nem felejtett el. Aki tudja azt, hogy Donnay, a *Chat Noir*-ban lezajlott ifjúsága óta micsoda szerelmi színműveket írt s hogyan gondolkodott az élet dolgairól, az emberi lelkek problémáiról s egyéb viszontagságokról, könnyen elképzelheti, micsoda erőfeszítésébe került, micsoda heroikus önmegtagadásába került, elejétől végig elolvasni a Bainville összes műveit! Mert hogy kellőképpen fogadhassa és méltathassa a történetírót, hogy ne „hasból” beszéljen hozzá, ami mégis csak megengedhetetlen az Akadémiában, köteles volt műveivel megismernedni, de sőt elmerülni ezekben a művekben. Igaz, ezt a nagy feladatot Donnay a maga módja szerint, elég teheségesen végezte el, s látszólag a könnyebb oldaláról fogta föl. Öreg urak módjára, akiknek a történelemszemléleten kívül is rég megvan a maguk filozófiája, egyszerűen az anekdotázás könnyebb és hálásabb módszeréhez fordult, s a Bainville nagy munkás életét, amelyet az ambíció tüze hevített, kis kalandszerű fejezetekre osztotta. Ezek során például megemlítette a még diákéveit élő Bainville-nek azt a hallatlan bravúráját, amellyel az öreg Sarcey megleckéztette a *Temps* hasábjain, mikor Molière tekintetében nem osztotta az agg kritikus véleményét. De főképpen kiemelte, ami ugyancsak a könnyebb módja volt a tudományos méltatásnak, Bainville-nek azt a másik s már jóval későbbi bravúráját, hogy tudniillik a Thiers tizenkét kötete és Frederic Masson ötven kötete után meg tudta írni a Napoleon korát és életét, egyetlenegy kötetben! Nem is szólva arról a több mint tízezer kötetről, ami mind Napoleonról szól!

Szó sincs róla, ez egy nagyon finom, nagyon vonzó előadásban tartott munka ez az egykötetes *Napoleon*. El van mondva benne minden, ami a nagy császár életében új adat felmerült 1933-ig, hozzáadva Hortense királyné és Caulaïcourt me-

moárjait, Donnay szerint nagyon figyelemre méltó körülmény, hogy Napoleon egy évvel azután született Ajaccióban, hogy Korzikát Franciaországához csatolták!

– Csakugyan – kiált fel Donnay –, micsoda sajtós játékos játéka ez a végzetnek! Micsoda furcsa játéka egy emberi sorsnak is! Mert az ember méltán azt kérdezheti, vajon mi történt volna s általában a dolgok hogyan alakultak volna, ha ez a korzikai csodaszülött akkor jön a világra, mikor ez az illatos sziget még nem tartozik Franciaországához!

Nyilvánvalóan laikus kérdés ez, de a Donnay ajkán kedvesen hangzott abban a komoly gyülekezésben a kupola alatt, ahol rendszerint nem csinálnak vicceket. Maga Bainville is mosolyogva hallgatta ezt, s a jó Isten tudja, mire gondolt. Kitűnő, szorgalmas fiatal ember, aki szegénysorból küzdötte fel magát a jobboldali vezérpublicista magaslatáig, ösztönösen vonzódott ahhoz az energikus korzikaihoz, akiben minden nagy ambíciójú ember, minden nagy tervekről álmódó ember úgyszólván a tulajdon életét éli át az érvényesülésben. Napoleon élete, legfőbb tanúságképpen a lehetőségek egész határtalanságát nyitja meg s fogja megnyitni még sokáig az olyan lelkek előtt, amelyek e nagy példán felbuzdulva nagyon messzire kívánnak röpködni, olyan messzire, amilyenre csak lehet... Bainville elmondja ebben az egy kötetben a nagy korzikai ember pályafutását tüzerhadnagy korától fogva egész a császári koronáig, s azon is túl addig a szomorú pillanatig, amikor Prometheus módjára, odaláncolva egy sziklához, örökre behunyja szemét. Mert Bainville szerint a nagy hősök mind így végzik az életüket. A sorsukhoz tartozik a Prometheus sziklája, vagy a Herkules, vagy a Jeanne D'Arc máglyája...

Ez mind nagyon szép, elmélyedésre méltó dolog. Bizonyos, hogy Napoleonról még sokat fognak írni, mert az ő tündérmeséje még nincs kimerítve, sem a Masson ötven könyvével, sem a Bainville egyetlen kötetével. Majd még jönnek hozzá az idők során új adatok, új részletek, új tények és közlések. Mert a történelmi adatok az idők során s a végtelenségben csakugyan úgy születnek, mint az új csillagok, hogy évezredek körforgásukban egyszerre csak a mi légkörünkbe érnek. Már olyan öregek, mikor mi meglátjuk őket. De nekünk egészen újaknak s fiataloknak tűnnek. Igaz, sokat nem lehet bízni abban, hogy végérvényesen bevilágítják a történelmi sötétségeket.

Pesti Napló, 1937. január 10.

Beszélgetés az üzletvezetővel

Ez a francia ismerősöm, aki most átutazóban van Budapesten, és barátsággal felkeresett engem a hegyek alján Óbudán, igen kedves, egyszerű úriember. Egyszerű kereskedő úriember, azaz több ennél: egy párizsi nagy könyvkereskedő cég üzletvezetője! Rendkívül verzátus, kitűnő szakember. A könyvek születéséről és életéről, különösen a regények életéről, pályafutásáról, tündökléséről és hanyatlásáról úgy beszél, mint a csillagász a bolygókról, pontos számadatokkal, merném mondani, tudományosan. Így például Jules Romains-ról szólva megmagyarázza, hogy az úgynevezett *roman-fleuve*, amelyben ennek a kiváló írónak alkotó tehetsége most elmerül, nem éppen bölcs, de sőt meglehetősen veszélyes formula. Egyformán veszélyes az író, az olvasó, s a kiadó szempontjából.

Mi az a *roman-fleuve*, amelyben Jules Romains elmerült? Egyszerűen az, hogy *Les Hommes de bonne volonté* főcímmel 1932 óta egy olyan nagy regényt ír, hogy ebből évente, más-más alcímmel, közrebocsát két-három kötetet... Az eddig megjelent tíz kötet az egész regénynek még a felét se adja...

– Hát ez nagyszerű! – mondom köteles csodálattal.

– Igen kérem – feleli az üzletvezető –, de ehhez tessék hozzáadni az olvasó idegeit. Elolvasni tíz kötet regényfejezetet azzal a gondolattal, hogy ez csak a fele az egész regénynek – hát ez bizony épp annyi olvasót kifáraszt, mint ahányat lelkesít. Jules Romains kétségkívül zseniális író. Igen nagyban látja a dolgokat. Rendkívül sok az, ami mondanivalója van. Amellett ebben a nagy koncepciójában a szíve minden vágyával azt a legszebb eszményt követi, ami a jóindulatú emberek összefogása és egyesülése volna, mai siralmas és fájdalmas világunk megváltására és megmentésére. Mint író és költő, írással szolgálja ezt a célt. Az ilyen nagy célhoz, kétségkívül, az eszközök sem lehetnek parányiak. Az anyag is rendkívül nagy a Romains plánumban, jóval nagyobb, semhogy egy-két kötetben végezni lehetne vele. Ezzel szemben például Bainville egyetlenegy kötetben meg tudta írni Napoleont és korát, de sőt új adatokkal és új megvilágításban, mikor ehhez a matériához Thiersnek tíz, Massonnak ötven kötet kellett! Mindenesetre bajos elképzelni, micso-da kolosszális dolog lehet az, amit Jules Romains a franciák fejébe akar verni egy olyan munkával, amelynek mindegyik fejezete egy-egy kötetet alkot! Eddig van, külön-külön kötetben, tíz ilyen fejezet. S még lesz legalább tíz vagy tizenkettő!

Azt is bajos elképzelni, hogy a mai lázas világban, a szinte óráról órára változó és fokozódó izgalmakban, az emberek, még ha franciák is, egy ilyen regényfolyón végighajózzanak, egy ilyen vízőnregényen törjék át magukat! Rövid, egzakt, egységes olvasmányokat! – ez a jelszó manapság. Végül mégis csak annak a Prosper Merimée-nek lesz igaza, aki megjósolta, hogy a jövő embere nem fog ráérni többkötetes regények olvasására, s csak olyan kis, rövidlélegzetű novellákat fog olvasni, amilyeneket ő ír. A *Carment* csakugyan mindenki olvasta s olvassa. Viszont a Balzac száz kötetéből, nem szólván az immár ritka sznobok-ról és irodalomtörténészekről, alig marad olvasásra izgató, de sőt merném mondani, olvasásra alkalmas öt-hat kötet regény. S még ezekhez is külön diszpozíció s úgyszólván különleges életfeltételek szükségesek, hogy olvassa az ember. Így például ön talán nem is hinné, hogy milyen sűrűn olvassák Balzac regényeit azok az államfogházbeli rabok, akiknek meg van engedve az olvasás. Erről én csináltam egy külön statisztikát. Mondanom sem kell, hogy a rabokat, a tudás és művelődés vágyain kívül, főleg az izzó kívánság vezeti, hogy az idő múljon... Erre Balzac a legalkalmasabb. Mert olykor túlzott részletezései és terjedősségei nemcsak az időt sodorják, de nagyjában igen kellemesen múlik velük az idő. Viszont ami a lényeg: az üzleti szempont – az itt szóba sem jöhet. Minden fogháznak megvan a maga Balzac-készlete. Ehhez nemigen vásárolnak hozzá új köteteket. Rab sincs elég, hogy a könyvek fogyjanak.

– Úgy látom, el tetszett tért a tárgytól – jegyeztem meg barátsággal.

– Nem egészen – felelte az üzletvezető –, sőt éppen ezen a ponton vagyok egészen a tárgynál, tudniillik mikor a könyvvásárlásról, a könyv kelendőségéről van szó. Nézze csak kérem, hogy egzakt legyek – folytatta s egy kis notesz-könyvet vett elő. – Még nincsenek adataim a Jules Romains nagy regényének most megjelent legújabb kötetéről, melynek *Visite aux Américains* a címe. Most csak arról beszélek, hogy 1932-ben, mikor az első kötet megjelent, ennek pontosan 48 000 olvasója volt. A tavaly megjelent utolsó kötetet már csak 25 ezren olvasták. Rövid másfél év alatt 23 ezer franciát vesztett ez a kiváló író. Maga Jules Romains úgy magyarázza ezt a fogyatkozást egy kritikushoz írt levelében, hogy ez a 23 ezer francia, akiről itt szó van, csak éppen nem ért rá idáig, hogy az új kötetet elolvassa, s anyagilag sem volt abban a helyzetben, hogy a kötetet megvegye. Mit bizonyít ez kérem?

– Nem is merem mondani kérem – feleltem –, hogy ez mit bizonyít, mert ezzel jogtalanul és illetéktelenül beleavatkoznom egy velünk barátságban élő nagyszerű ország belügyeibe.

– Csak mondja bátran!

– Hát kérem – mondom bátran –, ha csakugyan úgy van az, ahogy azt Jules Romains állítja, hogy tudniillik 23 ezer francia részben nem ért rá, részben nem volt abban az anyagi helyzetben, hogy az ő új könyvét elolvashassa s megvásárolhassa: ez kétségtelen jele egy nagy pénzügyi és szociális reform szükségességének Franciaországban.

– Ezt már mások is mondták – szólott az üzletvezető –, ezt André Rousseaux is mondta, aki szakértő az ilyen dolgokban s amellet szellemes ember. De ez csak egy vicc. Inkább azt kell hinni, hogy ezek a nagy méretek, ezek az egymást követő kötetnyi regényfejezetek riasztottak el, függetlenül szabadidőtől és anyagiaktól, 23 ezer franciát!

– Hát én nem tudom kérem, és én most már nem is beszélek a franciákról, én csak magamról beszélek. Az én esetemben például igaza van Jules Romains-nek, legalábbis felerészben. Mert ha rá is értem volna, hogy új kötetét elolvassam, viszont anyagi viszonyaim nem engedték meg idáig, hogy megvegyem a kötetet. Legalábbis nem vétkes könnyelműség nélkül.

– Hát jól van! – mondta az üzletvezető –, beszéljünk másról!

S akkor betértünk egy kávéházba.

Pesti Napló, 1937. február 14.

Nem volt üzlet...

Percről percre bölcsebbnek látom párizsi könyvkereskedő barátomat, aki itt ül mellettem a kávéházban. Bölcsebbnek és bánatosabbnak is. Érzékeny szívét a könyvek balsorsa hatja át. Könyvkereskedői hitelveit valamelyes feldúlta mai életünk drámaisága. Üzleti szempontjain túl valami igen nemes szándék érezhető benne: szeretné kiemelni a gazdasági zűrzavarból, kojunktúrákból és egyebekből bizonyos remekművek örök értékét és sérthetlenségét. Sajnos, ebben a mai keserű áramlatban és világnézeti harcokban, melyek tovasodorják és szaggatják az emberiséget, kevés kilátása van a győzelemre. Minden elhull. A könyvek is elhullanak a politikában.

– Kérem – mondja –, én most már nem Jules Romains-ról fogok beszélni. Az ő hibája azokban

a nagy tervekben, melyeket a jövőről formál, egyszerűen az, hogy válságaink igazi okát nem ismeri föl. Nevezetesen nem látja s nem érzi, hogy minden bajaink forrása a vallásos érzülettől való távolodásunkban rejlik. Mert hogy ebben rejlik, erről én szentül meg vagyok győződve. Ez volna a Renan meggyőződése is, ha élne. Szerencsére nem él, mert ez a mai világ és általános gonoszság nagyon fájna az ő fennkölt szívének. Különösen az fájna neki például Jules Romains esetében, hogy ez a kiváló író az emberek hitét és vallását a régi babonák rangjára helyezi. Egy igen kitűnő francia kritikus megjegyzi róla, hogy valahányszor papokról beszél regényeiben, csak azt árulja el, mennyire nem ismeri őket! Az ilyen vélemények, mesterkedések és elfogultságok még azokból az időkből valók, mikor Mirabeau írt regényeket, és az öreg ateista Combes volt miniszterelnök Franciaországban. A vicces az, hogy ez az ízig-vérig modern Romains ilyesfajta elavult dolgokkal tarkítja írásait.

– Bocsánatot kérek – vettem közbe –, de hiszen nem Romains-ról kívánt beszélni.

– Nem! – felelte ez a kitűnő ember. – Egészen másról kívántam beszélni. Nevezetesen arról, hogy a múlt tavasszal Moszkvában voltam.

– Tyűha! – mondtam, mert igen szerény utazási igényeimnek (legfőleg, ha Nyíregyházáig kíváncszom) ez igen merész kiruccánásnak tűnt.

– Oh kérem – folytatta könyvkereskedő barátom –, én nem illúziókkal mentem Moszkvába, mint André Gide, ha még csalódottabban tértem is vissza, mint ez a *çi-devant*. Én egyszerűen kiadóvállalatomból megbízásából, merőben politikamentesen, azzal az üzleti céllal mentem kérem, hogy a francia könyvterjesztés szempontjából tanulmányozzam a terepet s esetleg bekapcsolódjam bizonyos nagyobb szabású vállalkozások, értem: könyvkiadási vállalkozások érdekkörébe. Az üzlet, üzlet. Amellett a könyvkiadás a legszebb üzlet, ha okosan és igazságosan van csinálva. Ha úgy van csinálva minden párt- és osztályérdektől függetlenül, tisztára a művészet és az irodalmi érték jegyében. Ha nem a politikai érdek durva szemszögéből ítélek meg egy könyvet, s nem mondom azt, amit bizonyos körökben, sajnos, már Párizsban is mondanak, hogy tudniillik az *izlés* rég lejárt, burzsuj dolog. Moszkvában még tovább mentek ezen a téren. Nem tudom micso-da új érzés és új szemlélet az ottan, hogy például a *rózsákat* reakciós virágoknak nyilvánították.

– Hát akkor képzelem, a könyveket hogyan osztályozzák! – mondtam, mint aki tanulni akar valamit.

– No már most kérem – mondta a barátom –, igazában arról van szó, hogy a Tolsztoj-centenárium alkalmából tervezett nagy regénykiadások iránt érdeklődtem. Tudniillik mi úgy gondoltuk ezt Párizsban a mi világhírű könyvkiadó-vállalatunkban, hogy ha vannak politikai és gazdasági szövetségek Oroszországgal, miért ne lehetnének bizonyos üzleti szövetségek nagy könyvkereskedői cégek között, különösen akkor, mikor egy remekíró műveinek nagyszabású kiadásáról és terjesztéséről van szó. Ez csak hasznára válik a világkultúrának. Ezzel csak megjavíthatjuk az emberiséget. Egyébként mi a legjobb módja egy nagy író ünneplésének? Ha odahatunk, hogy minél többen olvassák, nem igaz? Ezzel szemben, az utóbbi öt év alatt összesen csak 18 kötet került ki abból az állami nagy Tolsztoj-kiadásból, mely eredetileg 90 kötetre volt tervezve. Az uralmi fennhatóság nyilvánvalóan azt szerette volna, hogy a közönség a szovjet regényírók műveit olvassa, többek közt például ennek az elviselhetetlen Cholokovnak a regényeit! Ilyesféle hangokat hallottam nyomozásaim során Moszkvában, még az olyan műveltebb olvasók ajkáról is, akik Tolsztoj híveinek vallották magukat: „Legjobban szeretjük az izgató regényeket. Továbbá a felfedezőkről szóló könyveket.” Másvalaki így sóhajtott fel: „Bár volnának nekünk olyan regényíróink, akik megmutatják nekünk, amint ezt Balzac tette, a mi osztályunk ellenségeit!” Hát kérem, nem reménytelen ez? Mindenképpen, az uralom kénytelen volt, tehetséges szovjet írók hiányában visszatérni ahhoz a műfajhoz, ami Lenin előtt egyszerűen az orosz regény volt.

– Hát akkor rendben van, kérem! – jegyeztem meg.

– Várjon csak!

S megint elővette a kis noteszkönyvet.

– Arra még nem volt eset a világon, mióta könyvek jelennek meg és könyveket olvasnak az emberek, hogy egy nagy nemzet a maga legnagyobb íróját ilyen óvatossággal és elővigyázatossággal engedje ki sajtó alól. Nézze csak ezeket a számokat. Ezek hivatalos számok. Ezeket a *Literatournaia Gazetából* jegyeztem ki. Figyeljen csak! *Karenin Annának* lesz két kiadása, az egyik 10 ezer példányban, a másik, egy népszerűbb kiadás, 25 ezer példányban.

– Hát ez nem sok! – mondtam.

– A *Háború és Béke* összesen csak 15 ezer példány!

– No és miért van ez így? – kérdeztem tájékoztatlanul.

– Semmiesetre sem azért, mintha ez a *Feltámadás* Tolsztoj legremekebb munkája volna. Szó sincs

róla, gyönyörű könyv! Drámai erejű könyv! Költői leírása egy ébredő szerelemnek az éjféle misén – Nekludov, Maslova, ez felejthetetlenül szép! Mély lelki búvárlat s mi minden még! De azért kétségtelen, hogy a *Karenina*, ahogy azt Moszkvában mondják, és a *Háború és béke* jóval magasabbrendű művek. Jóval értékesebb és nemesebb művek. Mégis a *Feltámadást* nyomják ki százezer példányban. Egyszerűen azért, mert ez a regény, körülbelül a háromszázadik oldalától fogva (az egész több mint hatszáz oldal) úgyszólván elveszti irodalmi jellegét és dühös polémiává változik. A regényíró, hősei szócsövén át, az igazságszolgáltatás útvesztőin, női börtönökön, nyomorban sínylődő falvakon és szibériai rabságokon végig, a régi uralom legkérlelhetlenebb ellenségének bizonyul. Itt már nincs író, nincs művész, itt csak a szocializáló apostol van. Sehol Tolsztoj semmiféle regényében nincs annyira elkeseredve s nem dörög annyira Jupiter módjára, mint ebben a *Feltámadás*ban. Azért kell ez a regény 100 ezer példányban a szovjetnek!

– No igen – mondtam –, de ez a szocializáló apostol keresztény irányzatú! S még csak nem is ortodox. Hát ezzel mit csinál a szovjet?

– Hogy mit csinál? Egyszerűen azt csinálja, hogy a *Feltámadás* százezer példányával egyidejűleg a Lenin *Tolsztojt* adja ki százezer példányban! Hát ezek után képzelheti, hogy számomra nem volt tüzet Moszkvában! *Pas d'affaire!* – kiáltotta meglehetősen fölzigultan.

Gondoltam, rendelék neki még egy ilyen uzsonnakávét.

Pesti Napló, 1937. február 21.

Zarándoklás Beethovenhez

Wagner Richárdnak van két kedvenc szava, két sűrűn ismételt szava, önéletrajzi följegyzéseiben. Ez a két szó: *Noth und Sorge*. A két szimultán o betű, egymásra hajló hangzásával, nagyon harmonikus és finom ebben a szótársulásban. Az egész képlet, a költő ajkán, zenei természetű. Szinte kottára van írva, s egy hangszer fújhatná. A nyelv zsenije tudja ezt: fájdalmas emberi dolgokat szép szavakba önteni. Wagner nyilvánvalóan szerette ezt a két szót. Annál inkább szeretette, amiért ilyen szép hangzással fejezte ki a keserű valóságot. A keserű valóságot az ő számára, azokban a bús években, melyeket pályája elején Párizsban töltött. Sikertelen munka, sok csalódás és bánat odáig juttatta, hogy egyelőre beszüntet-

vén zenéit, egy más műfajjal próbálkozott. Novellákat írt! Egy barátja tanácsára zenei tárgyú novellákat írt! Ki volt ez a barátja? Egyszerűen Schlesinger Adolf, a *Gazette Musicale* szerkesztője. Nagyon kitűnő, jónindulatú ember volt ez a Schlesinger abban az időben. Kortörténeti jelentőségének és zenekritikai emlékének köszönheti a többi számtalan Schlesinger, hogy e híres előd óta, úgyszólván hagyományszerűen, ősi nevüket Szklezenszénak ejtik ki Párizsban, igazi francia fonetikával.

Tehát az első, Szklezenszéná biztatására, Wagner megírta első nevelláját, ezzel a címmel: *Zarándoklás Beethovenhez*. Négy folytatásban jelent meg a *Gazette Musicale*-ban.

Nem merném azt mondani, hogy ez egy remek novella. Azt sem merném mondani, hogy történelmi hitelesség tekintetében egészen megbízható. De annyira tekintélytisztelő novella, olyan őszinte, olyan rajongó, olyan mámoros érzésekből fakadó írás, hogy szinte föltárja élénk a fiatal novellista lelkének legtisztább s legderűsebb mélyét. Amellett föltárja vágyait, művészi álmait, egész zenei forradalmiságát s mindezt átlátnálja gyöngéden s nagyon bölcsen a Beethoven lelkébe, mint egy ősforrásba! Azt olvasom néhai Cserna Andor, egykori igen kitűnő zenekritikusunk tanulmányában, hogy a Wagner novellája, megjelenvén a *Gazette Musicale*-ban, élénk feltűnést keltett Párizsban. Ezt el is hiszem. Wagner egyszerűen ismerte Beethoven korát és műveit. Főleg a műveit ismerte olyan karmesteri alaposággal, hogy pusztára emlékezetből le tudta volna írni ezeket a műveket. Enélkül talán nem is szerkeszthette volna meg hosszú novelláját Beethovenról. Most itt van előttem ez a novella, ez a lelkes írásmű, ugyancsak Cserna fordításában. Ezt a fordítást követem tisztelettel, mikor ezen az álmatlan éjszakán, ezen a gondterhes éjszakán felidézem a *Noth und Sorge* nagy zenészenek novellaírói múltját, Beethoven emlékével...

De elhagyom belőle, a harmónia kedvéért, ami kívül van a cselekményen és kívül a Wagner lelkén is... Csak arra a nagy élményre szorítkozom, ami Wagner számára, a Beethovennel való *entrevue* lehetett! Csak ez érdekes és megkapó. És a lélekbe világító. Ez is csak fikció, igaz! De írói ösztönnek és meglátásnak olyan erejével és varázslatával, hogy túltesz minden valóságon.

A novella hőse (ez tulajdonképpen maga Wagner), megérkezvén Bécsbe, megírja Beethovennek, hogy imádja őt, hogy látni szeretné... Másnap Wagner ott áll Beethoven előtt. Az első benyomás a következő, pontosan Wagner szavai szerint:

– „Beethoven külső megjelenése általában nem volt olyan, hogy kellemesen és barátságosan hatott volna. Meglehetősen rendetlen házikabátban volt, dereka körül vörös gyapotkendőt csavart, hosszú, szürke haja kuszán borította homlokát, és sötét, barátságatlan arca egyáltalában nem segítette elő zavartságom enyhülését. Egy papírral és tollakkal borított asztal mellé telepedtünk. Végre nyers hangon kérdezte:

– »Ön tehát L...ből jön?«

– »Felelni akartam, de félbeszakított, miközben egy ív papírt és írót tett elém.«

– »Írjon, nem hallok.«

– »Tudtam Beethoven siketségéről és el voltam arra készülve. Mindamellett fájdalmasan nyíllott át szívemen, mikor nyers, darabos hangon mondta: Nem hallok! Egy ember, aki örömelelenül és szerényen áll a világban, tudja a hangok magasztos hatalmát és azt kell mondania: nem hallok! Egyszerre megértettem Beethoven külsejét, az arcáról tükröződő mély szomorúságot, kedvetlen pillantását, összeszorított ajkainak dacosságát: nem hallok!«

Később azt mondja Wagner Beethovennek, hogy előző este a *Fidelio* előadásán volt, s a bécsi közönség a legnagyobb lelkesedéssel fogta ezt a remekművet.

– „Hm, hm! – mormogta a mester –, a *Fidelio*! Csakhogy én tudom, hogy az emberek csupa hiúságból tapsolnak, mert elhítetik magukkal, hogy én az ő tanácsukra dolgoztam át az operámat! Jóindulatú nép és ostoba. Éppen azért szívesebben élek itt, mint okos emberek között. Tetszik önnek most a *Fidelio*?“

Wagner rajongással felel. Mire Beethoven:

– „Bosszantó munka! – mondja. – Én nem vagyok operakomponista, legalábbis nem ismerek a világon színházat, amelyiknek szívesen írnék még egy operát! Ha ínyemre való operát írnék, elszaladnának az emberek előle, mert nem volna benne ária, duett, tercett és egyéb efféle dolog, amiből manapság összekotyvasztják az operákat, és amit helyettük írnék, egy énekes sem akarná énekelni, semmiféle közönség nem volna hajlandó meghallgatni. Ha valaki igazi zenei drámát írna, bolondnak tartanák, és valóban az is volna, ha az effélet nem tartaná meg magának, hanem a nyilvánosság elé akarná vinni.

– És hogyan kellene hozzáfogni – kérdeztem izgatottan –, ha valaki ilyen zenei drámát akarna írni?

– Úgy, ahogyan Shakespeare tette, mikor darabjait írta – feleli Beethoven. – Ha valakinek fontos, hogy közepes hangú vászoncelédek mindenféle tarka-barka dolgot énekeljenek, amelyekért

bravókat és tapsokat kapnak, akkor az ilyen ember legyen párizsi női szabó, de ne drámai komponista. Én a magam részéről nem vagyok kapható ilyesmire.”

Nyilvánvaló, hogy a kitűnő novellista ezen a ponton a tulajdon zeneesztétikáját imputálja Beethovennek! Szó sincs róla, ez egy nagyszerű ember, ez a Wagner! A maga javára és a maga igazáért nem is fordulhatott volna nagyobb tekintélyhez. És most már Beethoven „félíg bánatosan, félíg gúnyosan mosolyogva” néz a fiatal Wagnerre, miután új kompozícióját ismertette előtte. Ez egy szimfónia énekkarokkal.

– „Most legalább védelmébe vehet majd – szól Beethoven –, ha új művemről fognak beszélni. Emlékezzék rám: az okos emberek örülnek fognak tartani. Ön azonban tudni fogja, hogy éppenséggel nem vagyok örült, ha egyébként elég boldogtalan is vagyok ahhoz, hogy bátran meg is örülhetnék. Az emberek azt kívánják, hogy úgy írjak, ahogyan ők hiszik, hogy szép és jó lenne, és nem gondolnak arra, hogy nekem, szegény süket embernek megvannak az én saját gondolataim, amit érzek. És hogy én az ő szép dolgaikat nem tudom érteni és érezni – tette hozzá gúnyosan –, az éppen az én szerencsétlenségem!

– „Ezzel felállt – írja Wagner –, és gyors, kurta lépésekkel mérte végig a szobát. Mély meghatottsággal keltem fel helyemről: éreztem, hogy reszketek. A társalgás folytatása, akár taglejtések, akár írás útján lehetetlenné vált számomra. Az, hogy hálám mélyérzéseit, a búcsú meghatott szavait *leírjam*, túlságosan józannak látszott előttem. Felkapva a kalapomat, egyszerűen csak odaléptem Beethoven elé, olvassa le szemeimből, mi megy végbe bensőmben.”

Aminthogy Beethoven meg is értette s így szólott búcsúzásakor:

– „Ön megírta nekem, milyen módon szerezt meg az útiköltséget. Hogy sok tánczenét és különösen galoppokat írt, hogy hozzám eljöhessen. Bécsben kellene maradnia és galoppokat írnia, itt sokat ér ez az árucikk.

– Most már nincs semmi a világon – feleli Wagner –, amiért hasonló áldozatot tudnék hozni.

– No, no – felelte Beethoven –, ez attól függ! Én vén bolond, talán szintén jobban tenném, ha galoppokat írnék, de már én csak megmaradok az eddigi foglalkozásom mellett... Tehát szerencsés utat, emlékezzék rám és felejtsem el minden rút vonást, amit bennem tapasztalt.”

Hát nem gyönyörű ez? „Rút vonást, amit bennem tapasztalt!” Szegény Beethoven!

Pesti Napló, 1937. február 28.

Tündöklő madár

Régi jegyzeteim között találok azt a kis képet arról a szép karcsú sirályról fehér tollazattal s fekete bóbitával a fényben, a Balaton felett. Oda van írva a jegyzetek szélére: „Egy szép napon részletesen kidolgozandó.” Nem merném mondani, hogy ez a szép nap elérkezett a részletes kidolgozás számára. Nem olyan időket élünk, hogy bőven lehetne írni, művészi gonddal, egy madárról! Az érdemem csak annyi, hogy még volt reményem az ilyen lehetőségekben. De vajjon tudtam-e volna többet mondani, mint amit itt feljegyeztem arról a szép karcsú sirályról fehér tollazattal s fekete bóbitával a fényben? Olyan fényben két atmoszféra között, mint egy kettős tükör között, mint egy kettős tükör között a víz tükrével alatta s fölötte az égi tetőzetekkel.

– Tündöklő madár! – szól Beatrix mellettem, a hárs alatt, a tó partján, a padon. – Goethe egy verset írt volna róla! – teszi hozzá réveteg tekintetével, mely a tihanyi messzeségbe száll.

– Asszonyom – felelem elragadtatással –, Goethe csakugyan írt egy verset egy madárról, de az a madár egy banka volt. Egy búbos banka, Hudhud nevezetű. Azonfelül nagyon ősi madár is volt, mert Salamon király madárhadához tartozott azokban a távoli időkben, mikor az izraeliták még boldogok voltak Jeruzsálem virányain.

– Nagyon érdekes – szól Beatrix ajkbiggyesztve erre a történelmi emlékre, amelyből igazában csak az irodalmi rész érdekelte. – Magam is olvastam, sőt megtanultam kívülről Goethe versét arról a titokzatos bankáról, aki valósággal mint kerítő szerepel Salamon király és Sába királynője két bolond szíve között. Valóban elragadó és szívet szorongató vers. Általában szeretem a verseket. A költészet szeretete igazi tradíció a családomban. Ez csak azt jelenti, hogy családom mindenkor fogékony volt a szép gondolatok és nemes érzelmek iránt. Magam is költői hajlamú voltam, amíg magát nem ismertem. Egy szép vers sok mindent felejtet az emberrel. A költészet föl-emelő. De ez még nem jelenti azt, hogy hatásában vigasztaló is.

– A vigasz – feleltem –, az egy külön dolog. Szerény véleményem szerint nem is ér sokat az élet harcaiban. Semmiféle vigasz nem hozza vissza azt, ami örökre elveszett. Csak mint illúzió szolgál a sok többi illúzió között az ember élete útján a végső állomásig. Bizonyos bánatok sohasem enyhülnek, bármilyen szép szavak hullanak is rájuk és vannak sebek, melyek soha nem hegednek. Csak éppen a jó Isten ad erőt az embernek, hogy élni tudjon minden válságok ellenére, amíg üt az óra.

– Nézze csak – szólott Beatrix –, maga nem gondol arra, hogy már alig van pénzünk, holott én még itt szeretnék maradni legalább két hétig ezen a gyönyörű vidéken Zalában. Maga átmehetne Siófokra Braun Alfonz financierhez, aki talán tudna nekünk egy jelentősebb összeget szerezni.

– Erre is sor fog kerülni – feleltem teologikusan –, különben is csak egy óra múlva indul a hajó. Addig is engedje meg, hogy itt maga mellett a hárs alatt, drága Beatrix, a táj szépségeit élvezhessem és csodáljam a sirályt. A tündöklő madarat, ahogy mondta. Mert van itt az én számomra, ha szabad mondanom, egy külön sirály a többi sirályok között, egy külön madár a fehér tollazatával s fekete bóbitájával a tó fölött a fényben. Ez nekem olyan külön madár, mint az a hajdani banka Salamon királynak az izraeliták fénykorában, boldog Jeruzsálemben.

– No nem igaz! – szólott Beatrix érdeklődve s talán meg is remegve a szívében. – Ha úgy gondolná, hogy az a külön madár a mi két szívünk között szállna, mint a hajdani banka a goethei versben, talán nem is bánnám ebben az andalító percben. Talán meg is találnám itt családom tradícióját az örök költészet jegyében, – tette hozzá regényes ellágyulással.

– Én nem tudom, Beatrix, de figyelje csak, amint mi itt ülünk a padon a hárs alatt: ez az én külön sirályom mingyárt el fogja hagyni társait a párás messzeségben s ide fog szállni féloldalt fordulva a szárnyán, valami külön küldetésben, külön hírnökségben, külön üdvözlésképpen, mingyárt ide fog szállani egész közel a parthoz, egész közel mihozzánk!

– No igazán? – kérdezte Beatrix szívszorongva.

– No nézze csak, már itt is van! – rebegtem.

– Igaz! – hebegte Beatrix.

– A régi fák lombjai előtt itt a parton, csak éppen annyi helyet tartott meg magának az izzó végtelenség sugárzásából, amennyi elég, hogy légi mutatványaihoz a tó széle egy ezüsttükör legyen, amelyben egész lénye megcsillan, mint egy másik ezüstben. Azt a merev fekete szemét, amelyről azt mondja Michelet, hogy a legélesebb látószerv ezen a világon, azt a kis okos, ravasz fekete szemét egészen közletről tűzi ránk azzal a titokzatos tekintetével, azzal a sibyllai tekintetével, melyet nem fejez ki semmi szó semmiféle nyelvben. Nézze csak ezeket a kis szúrós fekete gyöngyszemeket, ezt az egyszerre szigorú s egyszerre gyengéd tekintetet, mely elsiklik fölöttünk egyszerre barátsággal, mostohán és idegenül.

– Milyen furcsa! – szólott – Beatrix olyan halk hangon, mint egy sóhaj –, milyen furcsa! – s a vál-

lamra hajtotta a fejét. Angyali fejét, dús hajzatával zseniális szépségben.

– Milyen furcsa valóban – feleltem –, milyen tündöklő madár!

– Milyen jó madár! – szólott Beatrix.

De akkor a hajóhíd felől, a hajó túlkölt, hogy indul Siófokra.

– Most mehetnék Braun Alfonz financierhez! – mondtam.

Ráér holnap! – felelte Beatrix.

Pesti Napló 1938. szeptember 23.

Ezen az őszi reggelen...

Ezen az őszi reggelen áthajóztam Almádiba, Balázs Alfonz financierhez. Ez csak amolyan felületes meghatározás, hogy azt mondom: financier. Viszont a részletesebb vagy tudományosabb magyarázatokhoz sem időm, sem terem nincsen. Balázs Alfonz portréja, erkölcsi és gyakorlati lénye el kell hogy férjen egy rövid újságcikk keretében. Mielőtt balzaci aprátussal egy egész nagy regényt írnék róla, beérem, ismertetése céljából, azzal a talán világosabb megjelöléssel, hogy ez a pénzügyi szakember, egyben közgazdasági író, merném mondani közgazdasági filozófus. Olyan szerencsém volt, hogy mingyárt megtaláltam a strandon. Itt ült egyedül az őszi napban és a homokban. De mivel fújta a szél s hosszú időközök-re a nap is eltűnt vaskos felhők mögött: a financier reménytelenül nézett az ezüst víztükör fölött, a messzi láthatárba. Hirtelen magára kapta bolyhos fürdőköpenyét foszlásnak indult pamutszálakkal s megindult kabinja felé. Itt vártam rá amíg felöltözött. Messziről, a község irányából, a váltakozóan szürke és napfényes atmoszférában, halk harangszó hangzott el s egy-egy sirály repült. Dél volt.

– Még korán van ebédelni – szólott a financier, mikor ismét megjelent, problematikusan tengerésznek öltözve. – Egyelőre gyerünk a cukrászdába – folytatta. – Ott beavathat titkaiba.

Ezek a röpké szavak a szélben s meglehetősen fontos hangnemben is, nem nagyon bátorítottak, megvallom. Jobb szerettem, mikor elhelyezkedvén egy kis kerti asztalnál a partmenti cukrászdában, így szólott Balázs Alfonz a financier, még virágzó leanderek közt, tengerészkapitányi sipkával a fején:

– Amint láthatja, vége van a nyárnak. Talán ez volt a mi utolsó szép nyarunk, utolsó békés és boldog nyarunk ebben a válságos világban: innen

van, hogy ilyen sokáig maradtam Almádiban. Valószínűleg önt is, valamint Beatrix barátnőjét hasonló gondolat vezette, mikor így kitolták nyaralásukat Füreden az őszi idősakra. Így egymás mellett meghitt barátságban és intellektüel megértésben, nem is csodálom, ha kibírják a balatoni melankóliákat szeptember bús költészetében.

Ezeket mondta, amennyire emlékszem, szószertint a financier. Szívem felengedett s mingyárt próbáltam is az ő szavai fonalán, az ő stílromantikájában áttérni a valóságra.

– Ha így kitoltuk nyaralásunkat Beatrix barátnőmmel az őszi idősakra – feleltem iróniák nélkül –, talán nem egészen azért van, mintha úgy éreztük volna, hogy ez a mi utolsó szép és boldog nyarunk ezekben a válságos időkben. Ehhez sokkal inkább reménykedők vagyunk, sokkal inkább szeretők! Egybeforrva meghitt barátságban s intellektüel megértésben, ahogy mondani tetszett, kettőnk számára, minden viharok ellenére, a még szebb és jobb jövőt érezzük s várjuk azt a kortörténelmi percet, mikor legyőzvé, mindkét részről, bizonyos családi nehézségeket, végre Isten elé léphetünk a templomban, hogy frigyünket megáldja a szent egyház szertartása szerint.

– Ezt örömmel hallom – felelte a financier –, mert ez egy szép rendes dolog – mondta –, s a jó erkölcsre vall.

– Igazság szerint még hozzá kell tennem – folytattam mindinkább felbátorodva –, hogy izzó szerelmünk s közös világnézetünk ellenére, már nehezen bírjuk, hosszú s derűs nyarunk után a balatoni melankóliákat szeptember bús költészetében, ahogy olyan líraian tetszett megjelölni a sok lombhullás és hervadás és kietlen magányosság időszakát a balatoni parton, ahol néhány sirályon és vadkacsán kívül már a madár sem jár. Szél fú Füreden is, a hotelek bezárnak, jó Sebesta is elköltözik s csak a főtisztelendő főkormányzó suhan át fáradhatatlan munkásságában a Gyógytér kopár fái között egy lezajlott nyár tündérvilága után. A ködös és párás végtelenben, amelyben a tó tükre elmerül a tihanyi álomkép alatt, egy raj kubikos hordja a követ s dörömböl sziklatömegeken parthosszat s künn messze is a vizen, ahol a móló épül gátjainak vörhenyes vonalával, mint egy bástya a tavon. Szóval, ha még itt vagyunk Beatrix-szel, csak onnan van, hogy nem tudunk elmenni. Tudniillik egy fillérünk nincs, hogy a számláinkat fizessük és utazzunk. Közben a barátaim is elutaztak, akik segítettek volna rajtunk... Mit mondjak? Úgy ülünk Füreden, Beatrix-szel mi ketten, mintha tükön ül-

nénk. Mintha az erdő fenyőinek tűlevelein ül-nénk a padon, az erdőben. Már voltunk itt más ősszel is. De soha annyira nem éreztük mint az idén a balatoni melankóliákat szeptember bús költészetében.

– Oh értem kérem – szólott Balázs Alfonz financier kissé sértődötten líraiságában.

Ezt siettem jóvátenni egy emelkedetesebb szel-lemű átmenettel.

– Kérem – mondtam –, hogy beavassam titka-imba amint azt kívánta: olyan szegény vagyok e percben, mint szent Jób hajdanában. Talán még súlyosabb szituációban is vagyok amiért Beatrix is itt van velem. Bármilyen kamatra is, de legyen szíves egy jelentősebb összeggel kisegíteni bennünket.

– Amennyiben szent Jóbot említette – felelte a financier meglehetősen tájékozottan a szegény emberek ismeretében –, engedje meg, hogy az ő szavait idézzem abból a korszakból, amikor elszegényedett. „Isten mindent adott nekem –, mondta –, s mindent elvett tőlem. Legyen meg az ő akarata.”

Ezek az egyszerű és nemes szavak amennyire megdöbbenettek, annyira rá is világítottak a közgazdasági íróra, sőt a közgazdasági filozófusra is.

– Ez rendben van – feleltem, megmaradván szorongatott helyzetemben a bibliai történelemben –, de ha jól tudom, Jób mégis nagyon örült, mikor a jó Isten kegyéből megint egy jelentősebb összeghez jutott.

– Ön elfelejti – felelte a financier –, hogy Jób egy olyan korban élt, mikor a gazdag ember még háborítatlanul élvezhette a vagyonát. Azóta nagyot fordult a világ. Azok számára, akik ma gazdagok, sokkal keserűbb az élet, mint azok számára, akiknek egy fillérjük sincs. Azontúl kérem, hogy még közelebb szóljak a kérdéshez, én itt nem foglalkozom üzletekkel. Nincs is rá mód, még ha akarnék is. Itt nincs se bank, se szövetkezet, se semmiféle pénzintézet, de olyan tőkepénzes magánember sincsen, akivel tárgyalni lehetne. Itt nincs, csak az ősz, az ősz pompája és gazdagsága a természet szépségében. Ezzel érje be s menjen szépen haza Füredre, lelkében megnyugodva.

– No igen, lelkemben megnyugodva, ez rendben van. De Beatrix? – hebegtem.

– Beatrix, az más – felelte Balázs Alfonz –, Beatrix számára van egy megoldásom. Küldje át ide hozzám. Én szívesen hazaviszem Pestre az autóm.

Pesti Napló, 1938. október 1.